

Міністерство освіти і науки України
Університет митної справи та фінансів

Факультет управління
Кафедра публічного управління та митного адміністрування

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему: Державне регулювання соціального захисту населення:
світові тенденції та вітчизняні суперечності

Виконала: студентка групи ПУ20-1
Спеціальність 281 «Публічне управління та
адміністрування»
Полюшкіна О.С.

Керівник к.держ.упр., доцент Шевченко Н.І.

Рецензент к.держ.упр., доцент кафедри
соціального забезпечення та податкової
політики Корягіна Т.В.

Дніпро – 2024

АНОТАЦІЯ

Полюшкіна О.С. Державне регулювання соціального захисту населення: світові тенденції та вітчизняні суперечності

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2024.

Метою дипломної роботи бакалавра є обґрунтування теоретичних основ та практичних аспектів державного регулювання соціального захисту населення в Україні і визначення напрямів їх поліпшення на основі вивчення світових тенденцій

У роботі досліджено сутнісно-змістовне наповнення поняття «соціальна політика», «соціальна держава», «соціальний захист», державного управління соціального захисту населення, завдання та функції державних органів управління соціальним захистом на різних рівнях, принципи та інституційний механізм у сфері соціального захисту. Проаналізовано сучасний стан державного регулювання соціального захисту в Україні, дієвість інструментів державного регулювання в цьому напрямку, ефективність державного регулювання та контролю соціального забезпечення на регіональному рівні. Здійснено аналіз змін в соціальній політиці України під впливом російсько-української війни. За результатами дослідження визначено основні напрями удосконалення механізмів державного регулювання соціального захисту в Україні. Запропоновано шляхи розвитку інструментів і складових механізму державного управління соціальним захистом та удосконалення їх інституційного забезпечення на основі адаптації до європейського досвіду.

Ключові слова: соціальний захист населення, механізми соціального захисту, інструменти соціального захисту, адресна соціальна допомога, державне регулювання, соціальна сфера.

SUMMARY

Poliushkina Oleksandra. State regulation of social protection of the population: global trends and domestic contradictions

Thesis for obtaining a bachelor's degree in specialty 281 «Public management and administration». University of Customs and Finance, Dnipro, 2024.

The aim of the bachelor's thesis is to substantiate the theoretical foundations and practical aspects of state regulation of social protection of the population in Ukraine and to determine directions for their improvement based on the study of world trends

The work examines the essential content of the concept of «social policy», «welfare state», «social protection», state administration of social protection of the population, tasks and functions of state bodies of social protection management at different levels, principles and institutional mechanism in the field of social protection. The current state of state regulation of social protection in Ukraine, the effectiveness of state regulation tools in this direction, the effectiveness of state regulation and control of social security at the regional level are analyzed. An analysis of changes in the social policy of Ukraine under the influence of the Russian-Ukrainian war was carried out. According to the results of the study, the main areas of improvement of the mechanisms of state regulation of social protection in Ukraine were determined. Ways of developing tools and components of the mechanism of state management of social protection and improving their institutional support based on adaptation to European experience are proposed.

Keywords: social protection of the population, social protection mechanisms, social protection tools, targeted social assistance, state regulation, social sphere.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ	7
1.1 Сутність, завдання та форми соціального захисту населення	7
1.2 Принципи організації соціального захисту населення	16
1.3 Інституційний механізм та сутність державного регулювання державної соціальної політики	19
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ	26
2.1 Світові тенденції державного регулювання соціального захисту населення	26
2.2 Оцінка діючого механізму соціального захисту населення в Україні	36
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМКИ ПОЛІПШЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ НА ОСНОВІ ВИВЧЕННЯ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ	48
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Актуальність теми В умовах існуючих викликів запорукою забезпечення добробуту населення, підвищення рівня й якості життя за умов конкурентоспроможної національної економіки та в контексті зміцнення економічної безпеки держави виступає ефективна реалізація державної політики соціального захисту населення. Остання створює умови для соціально-економічного розвитку та впливає на економічну динаміку, забезпечення соціальних гарантій держави, динаміку та структуру зайнятості, а також на формування соціальної справедливості у суспільстві та соціальної безпеки.

Система соціального захисту населення з кожним роком впроваджує нові методи та механізми здійснення, що призводить до виокремлення соціального захисту як самостійної і надзвичайно важливої ланки в реалізації державної соціальної політики України

Вивчення та аналіз досвіду державного регулювання соціального захисту в економічно розвинутих країнах вкрай потрібне для вдосконалення чинної системи соціального захисту в Україні.

Серед класиків економічної науки, котрі досліджували проблеми еволюції системи соціального захисту населення і розвитку економічного інструментарію його аналізу, варто виокремити А. Сміта, Д. Рікардо, Д. Белла, А. Маршалла, М. Лоренца, Т. Веблена, Дж. Кейнса та інших. Питаннями державного регулювання соціального захисту опікувались Л.Баранник, О. Бендесюк, В. Геєць, А. Гриценко, Р. Калюжний, Е. Лібанова, О. Новікова, В. Єременко, Л.Івашова, К. Павлюк, М. Руженський, та інші вітчизняні науковці.

Ефективність соціального захисту населення та її управління є одними з вагомих показників, які відображають розвиток держави та її населення. Незважаючи на воєнний стан, Україна прагне стати членом Європейського союзу, і в будь-якому випадку організаціям, які впливають на рівень та якість

життя суспільства, необхідно буде створити системи різнопланових заходів задля дотримання стандартів, які безпосередньо вплинуть на рішення про прийняття до Євросоюзу. Сьогодні стан системи соціального захисту населення України засвідчує необхідність детальнішого аналізу й надання конкретних пропозицій щодо вдосконалення наявної системи у найближчій перспективі.

Мета дипломного дослідження – обґрунтування теоретичних основ та практичних аспектів державного регулювання соціального захисту населення в Україні і визначення напрямів їх поліпшення на основі вивчення світових тенденцій.

Для досягнення мети дослідження в роботі вирішено наступні завдання:

- розкрити сутність завдання та форми соціального захисту населення;
- дослідити принципи організації соціального захисту населення;
- дати характеристику інституційному механізму та сутності державного регулювання державної соціальної політики;
- дослідити світові тенденції державного регулювання соціального захисту населення;
- оцінити діючий механізм соціального захисту населення в Україні;
- запропонувати напрямки поліпшення державного регулювання соціального захисту населення на основі вивчення світових тенденцій

Об'єкт дипломної роботи - державне управління у сфері соціального захисту населення в країнах ЄС та України.

Предмет дипломної роботи - теоретичні засади та практичні підходи державного регулювання соціального захисту населення в Україні та світі.

Метод системного аналізу дозволив розглянути процес реформування соціальної сфери України в теоретичному і практичному контексті загальної суспільно-політичної проблеми інтеграції України в Європейську спільноту. Структурно-функціональний аналіз дозволив розглянути соціальну політику як систему зі складною структурою. Кожен елемент має певне призначення і вирішує конкретне завдання, тим самим підвищуючи ефективність соціального

функціонування держави. Застосування інституціонального підходу дозволило автору перевірити ефективність політичних і соціальних інститутів (держави, місцевої влади, структур громадянського суспільства), в рамках яких реалізується соціальний захист. Порівняльний аналіз моделей соціального захисту в західноєвропейських країнах, дозволив виявити риси європейської соціальної моделі, які є спільними для більшості країн регіону. Критично-діалектичні методи були використані для критичного аналізу концепцій соціальної політики та виявлення їх внутрішніх суперечностей, конкуруючих ідей та ціннісних орієнтацій. Емпіричний аналіз роботи базується на вторинному аналізі результатів міжнародних досліджень KSE, ООН, Світового банку, які надають статистику щодо ситуації в Україні, у зв'язку із військовою агресією Росії та її впливом на соціальний захист населення.

Логіка проведеного дослідження зумовила структуру роботи: вступ, три розділи (шість підрозділів), висновки, обсяг яких складає 56 сторінок. Список використаних джерел містить 55 найменувань, у тому числі 3. іноземною мовою. У роботі вміщено 6 рисунків та 7 таблиць. Положення основного тексту доповнює матеріал, викладений у трьох додатках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

1.1 Сутність, завдання та форми соціального захисту населення

В умовах соціальних деформацій, зниження рівня й якості життя основним індикатором соціального розвитку держави виступає соціальний захист населення. Розкриття державної політики соціального захисту, яка за своїми змістовими характеристиками та особливостями є складною та багатогранною, потребує аналізу наукових підходів до її трактування.

З'ясування сутності соціального захисту, його місця в політиці соціальної держави набуває особливої актуальності у складних умовах сьогодення, адже соціальний захист - це засіб збереження стабільності та злагоди в суспільстві, що трансформується, інструмент, за допомогою якого держава може впливати на життя людей, отримує підтримку урядового курсу. Визначаючи сутність соціального захисту, можна спиратися на положення Конституції України, норми законодавства, міжнародно-правові норми, довідкову та енциклопедичну літературу, іноземні джерела, світовий державний досвід соціального розвитку.

Відправною точкою зародження поняття «соціальний захист» вважають 1935 р., коли у США був прийнятий закон про соціальний захист (Social Security Act) у межах політики «Нового курсу» Ф. Рузвельта. Поступово він поширювався на всі західні країни як системи заходів, котрі захищають кожного громадянина, жителя країни від економічної та соціальної деградації внаслідок безробіття, втрати чи різкого скорочення прибутку, хвороби, народження дитини, виробничої травми або професійного захворювання, інвалідності, старості, втрати годувальника та ін. [13, с. 45].

Саме на початку 40-х років ХХ ст. у документах Міжнародної організації праці визначено термін «соціальний захист» як захід щодо «захисту

суспільством своїх членів за допомогою набору спеціальних дій від економічних та соціальних лихоліть, припинення або суттєвого зниження заробітків унаслідок хвороби, пологів, виробничих нещасних випадків, безробіття, інвалідності, старості й смерті, забезпечення субсидій сім'ям із дітьми» [40, с. 161].

Оксфордський фундаментальний тлумачний словник серії «A Dictionary of Business» поняття «social security» дослівно трактує як державну систему виплати допомог з причин хвороби та безробіття, а також різних допомог жінкам і дітям, пенсій, тобто це поняття окреслює систему соціального захисту в основному через форму соціального забезпечення, покладеного на відповідне державне міністерство із зазначенням приписів відповідальності за його здійснення [27].

Стосовно змісту категорії «соціальний захист» теж немає одностайної думки й серед економістів. Так, сучасний англійський науковець Д. П'єтерс розглядає соціальний захист «як низку заходів, що формують солідарність із людьми, які стикаються зі загрозою відсутності заробітку або конкретними витратами» [40, с. 11]

Основні засади державної політики у соціальній сфері визначені в Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» статтею 8, а саме: забезпечення гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян на основі впровадження європейських стандартів соціального захисту, підвищення якості соціальних послуг; надання громадянам упродовж усього життя соціальних гарантій на основі вдосконалення системи соціальних стандартів і пільг; досягнення ефективного демографічного розвитку; поліпшення соціального захисту дітей, утвердження духовно і фізично здорової, матеріально забезпеченої та соціально благополучної сім'ї; створення ефективної системи забезпечення реалізації та захисту прав дитини; сприяння молоді в реалізації творчих можливостей та ініціатив, залучення її до активної участі в соціальному, економічному та гуманітарному розвитку держави; забезпечення доступним житлом громадян; трансформація державної політики

у сфері зайнятості та ринку праці...; подолання бідності і зменшення соціального розшарування...; удосконалення системи пенсійного забезпечення...тощо [34].

Представлені гарантії та заходи, які характерні соціальній сфері в сукупності потрібно розглядати як соціальний захист населення. Питання забезпечення соціального захисту населення досліджені у працях багатьох провідних вітчизняних учених-економістів, однак загалом ця проблема залишається недостатньо структурованою, тому часто зумовлює використання загальних і неефективних механізмів державного управління. Втім, ситуація, що склалася в соціальній сфері, свідчить про недосконалість державної політики.

У контексті цього, слушною є думка М. Бондар, що соціальний захист – це комплексна система соціальних й економічних прав та гарантій, що закріплюються державою і реалізуються її соціальною політикою через механізми забезпечення належного рівня життя, що достатній для відтворення та розвитку особистості» [4].

Розділяємо позицію О.Ф. Новікової, яка соціальний захист досліджує з позицій забезпечення соціальної безпеки, яка одночасно є системоутворюючим фактором соціального захисту: «це процес (дія) по досягненню соціальної безпеки» [26]. В інших дослідженнях О.Ф. Новікової соціальний захист розглядається як «система та механізм соціально-економічних, правових гарантій, що забезпечують суспільно нормальний рівень розвитку особистості і суспільства».

Групою авторів за участю О.Ф. Новікової соціальний захист населення наданий як «комплекс заходів з виявлення чинників, обумовлюючих соціальний ризик, оцінки і реалізації можливостей впливу на ці чинники на різних етапах їх виникнення і розвитку та по забезпеченню соціальних гарантій на рівні допустимого ризику для даних економічних умов суспільного розвитку» [26].

Отже системоутворюючим фактором соціального захисту є соціальні гарантії на рівні допустимого ризику для даних економічних умов суспільного

розвитку. Людина як мета та головний чинник суспільного розвитку визначається в більшості країн світу як об'єкт соціально-економічної політики. Цьому сприяли концепція «базових потреб» та можливостей розвитку людини як критерію добробуту населення та ефективності соціально-економічної політики. Розвиток людини передбачає розширення свободи вибору, створення умов для довготривалого, здорового, наповненого творчістю життя населення.

Соціальний захист в контексті державної діяльності розглядають З.Бараник та Б.Гопкало, акцентуючи увагу на тому, що це поняття є змістом соціальної функції держави та системою організаційно-економічних, а також юридичних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина в державі. Крім того, під соціальним захистом науковець розуміє соціально-захисну діяльність держави щодо убезпечення населення від негативного впливу соціальних ризиків [1, с. 56].

Згідно з М. Руженським, соціальний захист – це «фактичні механізми, за допомогою котрих зазвичай перерозподіляються доходи від деяких підгруп суспільства, що «фінансуються» (економічно активних членів суспільства), на користь підгруп, що «отримують», тобто хворих, людей похилого віку, непрацевдатних, безробітних, бідних» [40, с. 44].

На економічних аспектах соціального захисту акцентовано у Всесвітній енциклопедії: «Соціальний захист – це урядова програма, що допомагає працівникам, пенсіонерам та їхнім сім'ям досягти рівня економічного забезпечення» [35, с. 98].

Соціальний захист населення – це система економічних, правових, організаційних та інших заходів держави із забезпечення соціальних прав і гарантій громадян, дія якої спрямована на турботу держави та суспільства про громадян, яким потрібна допомога у зв'язку з віком, станом здоров'я, соціальним становищем, недостатнім забезпеченням засобами існування тощо [26, с. 55].

Соціальний захист містить як пасивні, так і активні заходи підтримки доходів. Пасивними заходами є соціальна допомога, активними - соціальне

страхування (тобто забезпечення доходів у випадку втрати працездатності чи роботи), лікування та профілактика хвороб, а також сприяння освіті й підвищенню кваліфікації [12].

Пасивна підтримка надається у вигляді соціальної допомоги - допомоги суспільства особі або сім'ї, яка не має достатніх засобів існування. Соціальна допомога за своєю суттю є адресною, тому, що надається лише тим, хто її потребує. Через соціальну допомогу соціальний захист виконує свою лікувальну, реабілітаційну функцію, яка полягає в тому, щоб допомогти людям, які потрапили в скрутну життєву ситуацію, вберегтися від зубожіння і не опинитися на узбіччі суспільства.

Проте не менш важливими є також заходи, спрямовані на запобігання ситуаціям, які загрожують добробуту людини, стимулювання активності особи. Соціальний захист виконує свою превентивну, запобіжну функцію шляхом захисту особи та її сім'ї від втрат доходу, пов'язаних з безробіттям, старінням, хворобою або смертю, та поліпшення її добробуту через соціальні служби й економічну допомогу на виховання дітей.

Система соціального захисту включає програми зайнятості, соціального страхування, охорони здоров'я та ін.

У науковій літературі продовжують тривати дискусії з приводу суті понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення». Одні науковці вважають ці терміни словами-синонімами, інші розглядають «соціальний захист» як ширше поняття, що охоплює й поняття «соціальне забезпечення». Соціальне забезпечення, порівняно зі соціальним захистом, вужче поняття, адже воно позначає ще й практику виплати пенсій, соціальної допомоги, соціального догляду, соціального обслуговування з метою підтримки рівня доходів населення [9].

За міжнародними стандартами, соціальне забезпечення охоплює також право на медичну допомогу, медичне страхування, державну підтримку сім'ї, материнства й дитинства, утримання та виховання за державні кошти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [7].

Поняття «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» (в англійській термінології – «social protection» та «social security») теж трактують по-різному.

Згідно з визначенням Науково-дослідного інституту соціального розвитку при Організації Об'єднаних Націй (UNRISD), «social protection» – це соціальний захист, який складається з політики та програм, спрямованих на скорочення бідності й уразливості внаслідок розвитку ефективного ринку праці, зменшення схильності людей до ризиків і підвищення їхньої здатності подолати економічні й соціальні ризики – безробіття, хвороби, непрацевдатність, старість та ін. [9].

Отже, соціальний захист стосується запобігання, управління та подолання ситуацій, котрі негативно впливають на життя людей. «Social security» – державна програма, яка забезпечує економічну допомогу особам, що зіткнулися з безробіттям, непрацевдатністю чи старістю, та фінансується за допомогою платників податків (роботодавців, працівників) [6].

У зв'язку з цим «social security» – це соціальне забезпечення. Узагальненим розумінням понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» може стати Хартія основних прав Європейського Союзу (Charter of Fundamental Rights of the European Union): «Соціальний захист у вузькому значенні зазвичай розуміють як соціальне забезпечення; однак у широкому значенні соціальний захист охоплює соціальне забезпечення серед інших соціальних прав громадян» [3].

У Конвенції №102 Міжнародної організації праці (МОП) сказано: «Соціальний захист є ширшим і відкритішим, аніж соціальне забезпечення, оскільки охоплює нестатутні чи приватні заходи з гарантуванням соціальної безпеки, але все ж містить і традиційні соціальні заходи безпеки, такі як соціальна допомога й соціальне страхування» [40].

Соціальний захист населення лежить у площині соціальної функції держави. Основним призначенням соціальної функції є забезпечення людині гідного існування, вільного розвитку особистості, захисту сім'ї, соціальної справедливості і соціальної захищеності.

Основні функції соціального захисту відобразив П. Спікер (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1.

Функції соціального захисту

Функція	Індивіди	Суспільство
Підтримання status quo	Захист	Соціальна інтеграція, відновлення
Покращення умов	Задоволення потреб, надання можливостей	Економічний розвиток
Погіршення добробуту	Покарання	Соціальний контроль

Джерело: [22, с. 89]

Такими функціями він вважає: підтримання належного нинішнього рівня життя громадян і запобігання бідності – превентивна функція; покращення умов у майбутньому та за погіршення ситуації – запровадження необхідних механізмів впливу – реабілітаційна функція (пом'якшення наслідків бідності через надання допомоги у грошовій, натуральній чи безготівковій формах) [22].

В свою чергу Т. Корецька відзначає, що соціальне забезпечення – це форма вираження соціальної політики держави, спрямованої на матеріальне забезпечення певних категорій громадян за рахунок коштів державного бюджету і спеціальних позабюджетних державних фондів, у випадку настання обставин, що визнаються державою на даному етапі розвитку соціально значимими, з метою вирівнювання соціального положення цих громадянину порівнянні з іншими членами суспільства [18].

З точки зору М.Бондар, соціальне забезпечення – це відносини щодо розподілу позабюджетних фондів соціального призначення і перерозподілу частини державного бюджету з метою задоволення потреб громадян у випадку втрати джерела до існування, понесення додаткових витрат чи відсутності необхідного прожиткового мінімуму з об'єктивних, соціально значимих причин [4].

О.Волошина та М.Ковальова вважають, що «соціальний захист» – це види і форми матеріального забезпечення, що надаються на умовах, передбачених законом чи договором, зі спеціально створених для цього фондів особам, які через незалежні від них життєві обставини не мають достатніх засобів до існування [4].

Цікавою та доречною, на наш погляд, є позиція І. Андрієнко, який вважає, що термін «соціальне забезпечення» є більш точним, ніж «соціальний захист». По-перше, тому що у контексті забезпечення прав і свобод (а отже, і потреб людини) поняття «соціальне забезпечення» є ширшим, більш містким і включає три елементи (напрями) державної діяльності щодо створення умов для здійснення прав і свобод людини:

- 1) сприяння реалізації прав і свобод (шляхом позитивного впливу на формування їх загальносоціальних гарантій);
- 2) охорона прав і свобод людини (шляхом вжиття заходів, зокрема юридичних, для запобігання порушенню прав і свобод, профілактики);
- 3) захист прав і свобод людини (відновлення порушеного правомірного стану, притягнення порушників до юридичної відповідальності)[1].

Система соціального захисту в Україні характеризується своїми цілями, функціями та складовими, що відображено в додатку А.

Серед складових частин системи соціального захисту виділяють державний та недержавний соціальний захист. Перший включає соціальні гарантії та соціальне забезпечення (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Система соціального захисту населення [43]

Отже, забезпечення прав людини – це створення соціальних умов,

необхідних для використання цих прав, а захист є лише одним із його складових елементів. По-друге, термін «забезпечення» видається більш прийнятним, оскільки слово «захист» асоціюється з якоюсь тимчасовою дією, яка має закінчитись як тільки мине загроза. Що ж стосується забезпечення – це тривалий процес, який має сталий характер і не залежить від тимчасових життєвих ускладнень [45]

Соціальний захист – один із пріоритетних напрямів діяльності соціальної держави, де він є одним із завдань соціальної політики поряд із забезпеченням зайнятості населення, охорони здоров'я, якісної освіти, наданням житла і комунальних послуг. Соціальна політика в Україні, відповідно до загальноприйнятих сучасних вимог, передбачає вирішення трьох головних завдань: розробка й реалізація програм соціального захисту населення, спрямованих на забезпечення прогресу на міжнародному, національному й регіональному рівнях у різних сферах суспільного життя; формування правової культури населення, що передбачає насамперед подолання правового нігілізму, «правового екстремізму»; здійснення економічних перетворень, необхідних для забезпечення переходу до ринкової економіки, диференційованої багатуокладної моделі виробництва й розподілу, здатної гнучко реагувати на погіршення становища окремих соціальних верств і категорій населення. Будучи невід'ємною складовою соціальної політики, соціальний захист визначає обличчя соціальної держави, є інструментом втілення конституційних положень, перетворення гасел на дійсність.

Соціальну державу прийнято розуміти як таку, що орієнтована передусім на добробут всього суспільства та кожної окремої людини. Водночас досягнення стану соціально орієнтованої держави потребує належного життєвого рівня населення, здобутого, зокрема, політикою соціального захисту. Таким чином, державну політику соціального захисту потрібно ототожнювати із соціальною політикою, яка розкривається у соціальному захисті, що є невід'ємною складовою державної політики.

1.2 Принципи організації соціального захисту населення

Принципи є провідною категорією в праві всіх континентальних європейських країн. Досвід багатьох європейських держав, у Конституціях яких вони визначаються як правові й соціальні, показує, що їх соціально-економічна політика спирається й на принципи [43, с.39]:

- економічної свободи людини та визнання права підприємців чи їх об'єднань, найманих працівників та їх профспілок на тарифну автономію на засадах соціального партнерства;

- довіри до регулюючої ролі ринку шляхом попиту та пропозиції, ціноутворення, конкуренції, але водночас і відповідальності держави за гру ринкових сил і за створення умов для впорядкування протікання економічного та соціального життя, спрямованого на забезпечення добробуту своїх громадян;

- соціальної справедливості та солідарності суспільства, зокрема шляхом податкового перерозподілу доходів від багатих до бідних та залучення дієздатних до трудового процесу та забезпечення соціальної відповідальності працездатних за ще чи вже не працюючих громадян;

- участі працівників в управлінні виробництвом і в розподілі, у суспільному та державному житті з розвитком при цьому різних форм економічної демократії.

У науковій літературі під соціальними принципами розуміється система суспільно-економічних заходів, спрямованих на матеріальне забезпечення населення від соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість, втрата годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві тощо).

У результаті опрацювання наукової літератури на основі вищенаведеного можна сказати про те, що в науковій літературі існує точка зору стосовно того, що принципи організації соціального захисту розподіляють на загальні та внутрішньогалузеві.

Так за словами, Юрченко Ю.Д. [40] принципи організації соціального захисту населення повинні охоплювати такі напрями:

- забезпечення членами суспільства прожиткового мінімуму і

надання матеріальної допомоги тим, кому через об'єктивні причини вона необхідна, захист від чинників, що знижують життєвий рівень;

- створення умов, що дають змогу громадянам безперешкодно заробляти собі на життя будь-якими, що не суперечать закону, способами;
- створення умов, що забезпечують задоволення визначеного мінімуму потреб громадян в освіті, медичній допомозі тощо;
- забезпечення сприятливих умов праці для найманих працівників, захист їх від негтивних впливів індустріального виробництва;
- забезпечення екологічної безпеки членів суспільства;
- захист громадян від злочинних зазіхань.

Початковими формами принципів організації соціального захисту населення були благодійництво і громадська опіка. Відкривалися лікарні та школи для малозабезпечених. Церква й духовенство здійснювали опіку і нагляд за лікарнями, притулками для самотніх. Таким чином, історія країн свідчить про раннє використання різноманітних форм соціального захисту, що в майбутньому заклали основу його принципів [41]. Основні принципи соціального захисту населення та їх характеристики надано в табл.1.2).

Таблиця 1.2

Основні принципи соціального захисту населення та їх характеристики

Принципи	Характеристика
Всезагальності соцзахисту	право на соціальний захист мають не лише громадяни України, а й іноземці, особи без громадянства, біженці, працівники-мігранти
Всебічності соціального захисту	надання такого соціального захисту у всіх випадках настання соціальних ризиків (хвороба, безробіття, досягнення пенсійного віку, інвалідність від загального захворювання, трудове каліцтво, професійна хвороба, материнство, догляд за малолітніми дітьми, втрата годувальника).
Рівності прав і можливостей соцзахисту	згідно з Конституцією України [6] громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Ці конституційні засади є основою для визначення принципу рівності і в праві соціального захисту
Диференціації умов та рівня соціального захисту	встановлення особливих умов та рівня соціального захисту для окремих категорій населення. При цьому застосовуються різні критерії: залежно від віку, статі, кількості дітей, виду суспільно корисної діяльності, тривалості трудового (страхового) стажу, приживання на особливих територіях, майнового становища. Принцип диференціації дає змогу коригувати індивідуальну міру споживання з урахуванням зазначених критеріїв.

Наукової і економічної обґрунтованості соціальних нормативів	соціальні виплати, їх розмір мають відповідати потребам людини і задовольняти їх. Для реалізації цього принципу в Україні введена систему соціальних стандартів. Базовим соціальним стандартом визнаних прожитковий мінімум.
Державної гарантованості соціального захисту	вимагає не лише закріплення у різних законах прав населення на соціальний захист, а й створення реального правового механізму їх здійснення. Законодавчо закріплюється, у яких випадках і за яких умов держава бере на себе безпосереднє фінансування встановлених соціальних виплат. При цьому має бути визначений розмір покриття і конкретні суб'єкти (відповідні органи державної влади), що зобов'язані здійснювати функції соціального захисту

Джерело: складено автором на основі [41]

Відповідно можна зробити висновок, що принципи організації соціального захисту – це основні вихідні, об'єктивно зумовлені засади, на яких базується діяльність суб'єктів владних повноважень, стосовно формування сутності і змісту ефективного та соціального справедливого розподілу коштів різних соціальних фондів з метою забезпечення осіб, які не спроможні за допомогою своєї праці гідно існувати.

За твердженням А.Кириченко, принципи організації соціального захисту повинні охоплювати такі напрямки:

- забезпечення членам суспільства прожиткового мінімуму, надання матеріальної допомоги тим, кому через об'єктивні причини вона необхідна, захист від чинників, що знижують життєвий рівень;
- створення умов, що дають змогу громадянам безперешкодно заробляти собі на життя будь-якими способами, що не суперечать закону;
- гарантування умов, що забезпечують задоволення визначеного мінімуму (в обсязі суспільних можливостей і з урахуванням національно-історичної специфіки) потреб громадян в освіті, медичній допомозі тощо;
- забезпечення сприятливих умов праці для найманих працівників, захист їх від негативних впливів індустріального виробництва;
- забезпечення екологічної безпеки членів суспільства;
- захист громадян від злочинних зазіхань;
- захист цивільних і політичних прав і свобод, що відповідають

принципам правової демократичної держави;

- створення умов, що виключають збройні соціальні і міжнаціональні конфлікти;
- захист від політичного переслідування й адміністративного свавілля;
- забезпечення вільного духовного життя, захист від ідеологічного тиску;
- створення сприятливого психологічного клімату в суспільстві в цілому, в окремих осередках і структурних утвореннях, захист від психологічного пресингу;
- забезпечення максимально можливої стабільності громадського життя [12]

Отже, принципи організації соціального захисту становлять собою основні вихідні, об'єктивно зумовлені засади, на яких ґрунтується діяльність суб'єктів владних повноважень стосовно формування сутності і змісту ефективного та соціально справедливого розподілу коштів різних соціальних фондів з метою забезпечення осіб, які не спроможні гідно існувати за допомогою своєю праці.

1.3 Інституційний механізм та сутність державного регулювання державної соціальної політики

Система соціального захисту, на думку багатьох сучасних економістів, становить сукупність економічних, юридичних, соціальних прав та гарантій, соціальних установ та інститутів, що забезпечують гідні умови життєдіяльності усім верствам населення, надаючи особливу турботу соціально вразливим верствам. Такого визначення системи соціального захисту дотримуються О. Новікова, О.Сидорчук і О.Панькова. На їх думку, система соціального захисту містить комплекс правових, соціально-економічних і політичних гарантій, які надають умови для забезпечення засобів існування: працездатним громадянам – за рахунок особистого трудового внеску, економічної самостійності й підприємництва; соціально уразливим верствам –

за рахунок держави, але не нижче встановленого законом прожиткового мінімуму [26].

Багато джерел ототожнюють систему та механізм соціального захисту населення. Структура системи соціального захисту включає соціальне забезпечення, соціальні гарантії держави населенню, соціальну допомогу та соціальне страхування. Механізм соціального захисту включає в себе комплекс економічних, соціальних та правових заходів, а також сукупність інститутів, що забезпечують усім громадянам рівні можливості для підтримання достойного рівня життя, а також забезпечують підтримку окремих груп населення [2].

На формування характеру та набору основних інструментів державної політики соціального захисту населення з метою забезпечення економічної безпеки мають вплив як об'єктивні (макроекономічні процеси, рівень соціальної безпеки держави, потужний виробничо-ресурсний потенціал держави, розвиток людського капіталу, місце держави в міжнародному поділі праці, стан внутрішнього ринку праці рівень міграції населення та ін.), так і суб'єктивні (політична ситуація в країні, соціально-економічний розвиток, масштаби корупційних впливів, ментальність та психологія мислення населення та ін.) чинники.

Своєю чергою державна політика у сфері соціального захисту населення, з одного боку, є адекватною відповіддю на запити, що формують сучасні виклики і загрози соціальній та економічній безпеці держави, а з іншого – відображенням реального стану розвитку соціальної сфери, ситуація в якій зумовлює необхідність розроблення ефективних механізмів управлінського впливу в системі економічної безпеки держави.

В Україні політика соціального захисту реалізується через такі напрями соціального забезпечення та соціальної допомоги, як:

- матеріальне забезпечення економічно активного населення, пенсіонерів;
- матеріальна допомога сім'ям з дітьми;
- соціальна допомога найбільш незахищеним категоріям населення;

- надання компенсації, індексації та пільг населенню;
- соціальне обслуговування тощо.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується пошуком векторів політичного та соціально-економічного розвитку, відсутністю необхідних ресурсів для забезпечення гідного функціонування суспільних програм. За ефективної системи соціального захисту та соціального забезпечення уряд країни оцінює та аналізує соціально-економічну ситуацію та задоволеність потреб населення, спрямовуючи наявні бюджетні кошти та інші ресурси на найкраще задоволення їхніх потреб.

Механізм державного управління - комплексна система державного управління, складовими якої є конкретні механізми управління (економічний, мотиваційний, політичний, правовий та ін.), які в сукупності здатні забезпечити збалансоване та ефективне функціонування єдиного державного механізму[19].

Головною ознакою соціальної політики країни виступає розвинуте громадянське суспільство, при функціонуванні якого реалізується гармонізація відносин між соціальними групами та державними інститутами.

Забезпечення соціальної політики країни координується і спрямовується Кабінетом Міністрів України через Міністерство соціальної політики України, органи місцевого самоврядування (їх виконавчі й розпорядчі органи) та місцеві державні адміністрації. Як головний центральний орган виконавчої влади, Міністерство соціальної політики України, компетентний у забезпеченні соціальної безпеки суспільства та держави, його функції визначені Положенням про Міністерство соціальної політики України та затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня № 423 2015 р. «Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України» (Постанова Кабінету Міністрів України № 423, 2015). В свою чергу, науковці досліджують соціальну державу в трьох аспектах: нормативному (конституційний принцип); науковому (ідея та відповідні концепції); емпіричному (реальна практика діяльності державних інституцій у сфері вирішення соціальних проблем).

Напрями реалізації політики на 2022-2024 роки в Україні базуються на:

- Цілях сталого розвитку України та Національній економічній стратегії на період до 2030 року;
- Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року;
- положеннях Програми діяльності Кабінету Міністрів України;
- програмах співробітництва з міжнародними організаціями;
- Угодах про асоціацію між Україною та Європейським Союзом;
- державною програмою стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, обмежувальних заходів щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки;
- проекту плану відновлення України (план відновлення за напрямком «Соціальний захист»).

На основі аналізу нормативно-правових документів та підходів, щодо розуміння поняття публічної соціальної політики та з урахуванням парадигми її реалізації можна скласти структуру соціальної політики в розрізі її основних підсистем (рис. 1. 2)

Рис. 1.2. Структура управління у сфері соціальної політики

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який формує і реалізує державну політику соціального захисту населення є Міністерство соціальної політики України (Мінсоцполітики), що забезпечує діяльність щодо соціального страхування, оплати, нормування та стимулювання праці, соціального обслуговування населення, пенсійного забезпечення, соціально-трудова відносин, трудової міграції тощо [10].

Центральним органом виконавчої влади, який через Міністерство соціальної політики реалізовує державну політику соціального захисту населення, є Національна соціальна сервісна служба України.

Основними функціями Нацсоцслужби є: забезпечення соціального захисту населення і захисту прав дітей, здійснення відповідного контролю під час надання соціальної підтримки населенню, а також координація дій органів влади і органів місцевого самоврядування щодо проведення соціальної роботи, надання базових соціальних послуг і соціальної підтримки потребуючим жителям територіальних громад [10].

Значним викликом для державної системи соціального захисту, а також для соціальних інститутів, які надавали соціальні послуги населенню стало запровадження воєнного стану в Україні. У цих умовах Мінсоцполітики України постійно проводить моніторинг функціонування закладів соціального захисту населення, насамперед тих, що надають соціальні послуги населенню.

Інститути політичної підсистеми представляють собою багатоаспектне утворення, до складу якого входять держава в особі державного апарату, партії, різноманітні громадські об'єднання тощо. Важливою рисою для інститутів політичної підсистеми має працювати принцип гуманізму, який ґрунтується на визнанні невід'ємних прав людини, в тому числі й її права на гідне життя для кожної особи, незалежно від національних, расових, релігійних, вікових, статевих, індивідуальних або соціальних ознак. Інститути організаційної підсистеми соціального захисту населення – це сукупність процесів, дій, здійснюваних відповідними структурами суспільства та спрямованими на об'єднання складових соціального захисту в єдине ціле як життєздатної

системи. Вони забезпечує внутрішню впорядкованість та взаємодію відносно незалежних частин цієї системи.

Одним із завдання функціонування та розвитку інститутів організаційної підсистеми – об'єднання складових соціального захисту у систематизовану, цілісну систему. Для отримання бажаних результатів важливу роль відіграють інститути даної підсистеми. До них ми можемо віднести державу з її :

а) державні органи управління праці та соціального захисту населення; регіональні органи управління праці та соціального захисту населення; муніципальні органи управління праці та соціального захисту населення;

б) фонди державного загально – обов'язкового соціального страхування. Забезпечення соціального захисту населення потребує тісного взаємозв'язку і взаємодії економічної та соціальної політики.

Економічна політика окремо від соціальної не буде довершеною і не зможе забезпечити успіх у соціальнополітичному розвитку суспільства, в тому числі в досягненні високого рівня соціальної захищеності його громадян. З іншого боку, соціальна політика поступово перетворюється на серцевину економічного регулювання. Тому саме в ній треба вбачати джерело формування та реалізацію конкретних економічних програм у сфері соціального захисту населення [13].

Основою дієвості соціального захисту населення є наявність та дотримання соціальних прав, державних соціальних стандартів, нормативів та гарантій. Їх практичне застосування має бути обґрунтованим і забезпечувати захист інтересів громадян у наданні їм необхідного обсягу та якості послуг, а також створення умов для вдосконалення цих послуг на базі нових досягнень науки і техніки, дозволить реалізувати принципи відносно рівного доступу до цих послуг, добровільності на основі гуманності й пріоритетності. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» дає таке трактування соціальним гарантіям – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, встановлені законами пільги, розміри інших видів соціальних виплат,

встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму [1].

Соціальні гарантії як інституційна основа соціального захисту населення формуються в суспільстві під впливом рівня економічного розвитку та стану забезпечення демократичних засад функціонування суспільства.

В інституціональному сенсі соціальні гарантії стимулюють дії осіб, на яких вони розповсюджуються, спрямовують їх на узгодження цих дій з відповідними стандартами поведінки і нівелюють відхилення в поведінці від вимог. Останні наповнюють якісними ознаками процес взаємодії між людьми, відповідними суб'єктами, оскільки дають змогу більш адресно конкретизувати їх свідому діяльність в організації функціонування соціального захисту населення. В цьому контексті вони відіграють значну роль в регулюванні соціально-захисних процесів в суспільстві.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

2.1 Світові тенденції державного регулювання соціального захисту населення

Соціальна політика ЄС є децентралізованою на сьогодні, тобто є прерогативою національних урядів. ЄС вирішує тільки ті питання держав-членів Об'єднання, де його участь є доречною. В інших випадках національні уряди намагаються самостійно вирішувати соціальні проблеми без залучення загальноєвропейських структур.

Безсумнівною особливістю соціальної політики ЄС є її різноманітність, наприклад, «акцентуючи увагу на ключових принципах і установках соціальної політики ЄС, необхідно зазначити про їх загальний характер. Це пояснюється намаганням ЄС уникнути можливих колізій між державами (скажімо, скандинавськими і південно-європейськими) з кардинально відмінними режимами регулювання ринків праці або соціального забезпечення. Незважаючи на вищезазначене, ЄС по-своєму трактує «соціальний вимір», а саме через: загальну сільськогосподарську політику (ЗСП); діяльність структурних фондів; трудове законодавство (гігієна і безпека на робочому місці, рівна оплата за рівну працю, соціальний захист робітників-мігрантів); а також заходи із регулювання безпеки виробленої продукції і захисту здоров'я споживачів. Популярним гаслом соціального виміру Об'єднання є «обернутися обличчям до людини». [44].

У Німеччині, Франції, Італії та інших високорозвинених країнах Західної Європи є досить хороша система соціального захисту. Високий рівень даної системи багато чим завдячує багаторічній боротьбі профспілок, громадських організацій та рухів, а також після війни не було допущено великого розриву

між доходами найбагатших і найбідніших громадян завдяки діалогу влади і суспільства в цих країнах. Наявність розвинених систем соціального захисту є фундаментальною складовою та відмінною рисою європейської моделі ринкової економіки. Відповідні інститути відіграють важливу роль у пом'якшенні соціальної напруги, що виникає внаслідок демографічних та економічних змін. Бельгійський учений-економіст Андре Сапір, «представив на засіданні Економічного та фінансового комітету (ECOFIN) в Манчестері 9 вересня 2005 року для Європейської комісії типологізацію режимів добробуту (welfare regimes) – моделей соціальної політики, які відрізняються ступенем втручання держави в соціально-економічну сферу суспільства та ступенем соціальної захищеності громадян, забезпеченості свободи соціального вибору різних верств населення та впливу соціальних процесів на економічний розвиток країни. Дослідник виділив наступні моделі: континентальна, англосаксонська, скандинавська і південно-європейська» [28].

Англосаксонська модель, що базується на доповіді В. Беверіджа 1942 р., реалізована Ірландією. Доповідь В. Беверіджа була використана урядами Бельгії, Данії, Нідерландів, Швеції, частково Німеччини у формуванні власної соціальної політики [25]. Її основою стала теорія Дж. Кейнса, у якій йшлося, що динаміка суспільного виробництва та зайнятості визначається платоспроможним попитом, отже, і необхідним перерозподілом доходів на користь соціальних груп із низькими доходами. Ця модель передбачає досить низькі виплати соціального страхування; всі програми соціального захисту об'єднані в єдину систему соціального захисту. Великий вплив державних органів у наданні соціальних послуг і виплат, їх тісний зв'язок з програмами приватного страхування. Основоположним принципом є розподільна справедливість, оскільки йдеться про національну солідарність.

Фінансується така система соціального захисту за рахунок загального оподаткування - допомога сім'ям і охорона здоров'я, і за рахунок страхових внесків найманих працівників і працедавців - інші соціальні виплати. Англосаксонська модель включає соціальну допомогу, а також соціальне

страхування з досить низькими виплатами. Для отримання соціальної допомоги необхідна обов'язкова перевірка доходів.

Англосаксонська модель має свої особливості, наприклад, в Англії безкоштовні медичні послуги надаються всім громадянам незалежно від рівня доходу, а в Ірландії - лише низькооплачуваним працівникам.

Слід зазначити деякі особливості британської системи соціального забезпечення. По-перше, існують спеціальні організовані установи, які займаються страхуванням окремих видів соціальних ризиків, таких як старість, хвороба, безробіття, нещасні випадки на виробництві тощо. Усі програми соціального страхування являють собою єдину систему. По-друге, велика роль державних установ у наданні соціальних послуг, пов'язана із приватними програмами страхування.

Англійська система соціального страхування відрізняється від існуючих систем в інших країнах ЄС тим, що обсяг наданих соціальних послуг не залежить від розміру внесків, рівень яких, як правило, є досить низьким для більшості застрахованих. Здебільшого обсяги допомоги, що надається в рамках державної системи соціального забезпечення, залишилися такими ж низькими. Проте це компенсується існуванням індивідуальних (приватних) систем страхування. Програми, що не ґрунтуються на внесках і перевіряють потреби, реалізують наступне: соціальну допомогу, житлові субсидії тощо і призначені для людей, які не мають іншого джерела доходу.

Обов'язковою умовою їх надання є перевірка доходів заявника, за результатами якої призначається допомога. Програми фінансуються із державного бюджету. Нестрахові соціальні програми, орієнтовані на конкретні групи населення, призначаються людям, які неохоплені системою страхування, і фінансовані з державного бюджету.

Соціальна підтримка в рамках цих програм (які, по суті є соціальною допомогою) включає допомогу по інвалідності, старості, допомогу дітям.

Наступна підсистема соціального захисту – медична допомога – фінансування з державного бюджету. Таким чином, у цьому випадку мова йде

про безоплатне (не за страховими принципами) медичне обслуговування.

Структура фінансування системи соціального забезпечення у Великобританії визначається поділом системи на медичне та соціальне страхування. Майже 90% фінансується державним бюджетом, трохи менше відсотків – за рахунок страхових внесків найманих працівників та підприємців. Страхування від нещасних випадків на виробництві, а також сімейна допомога повністю фінансуються за рахунок загальних податків.

У системі соціального страхування застраховані особи поділяються на чотири класи відповідно до рівня їхніх доходів. До першої категорії належать наймані працівники та підприємці. Внески розраховуються як відсоток від доходу, з обмеженою максимальною та мінімальною річною франшизою.

До другої категорії належать самозайняті особи з фіксованою ставкою внеску 4,55 фунтів стерлінгів на тиждень плюс 6,3% річного доходу, що обмежується мінімальною сумою 5450 фунтів стерлінгів і максимальною – 1800 фунтів стерлінгів. Внески типу 2 покривають виплати у зв'язку з хворобою, вагітністю та пологами і пенсійні виплати (але не виплати по безробіттю)[48].

До категорії 3 належать безробітні або ті, хто не має достатнього страхового стажу, щоб претендувати на перший і другий види соціального забезпечення. Страхування за категорією 3 є добровільним. Як правило, розмір соціального забезпечення є нижчим, ніж для перших двох категорій. До четвертої категорії застрахованих осіб належать самозайняті особи (наприклад, актори, музиканти), власники та керівники підприємств з вищими доходами, ніж у першої та другої категорій застрахованих осіб.

Для високооплачуваних працівників регресивна схема соціального оподаткування у Великобританії має певні переваги, вона надає їм більшу допомогу при цьому знижує міру їх участі у фінансуванні соціального захисту. Певні категорії осіб, такі як безробітні, студенти та тимчасово непрацездатні, за певних умов можуть отримувати кредити замість фактичної сплати внесків. Межі заробітку, з якого виплачуються внески, щороку змінюються. Нижня межа набагато менша за суму, що оподатковується прибутковим податком, а верхня

майже вдвічі перевищує середній заробіток. Це означає, що страхування фінансується переважно за рахунок внесків працівників із середніми доходами, а не за рахунок перерозподілу від багатих до бідних.

Так, особливістю системи соціального забезпечення Великої Британії є те, що вона не передбачає існування окремих внесків на підтримку конкретних страхових програм (наприклад, пенсійного забезпечення, медичного страхування, пенсій по інвалідності). Всі ці схеми фінансуються за рахунок єдиного внеску на соціальне страхування, надходження від якого спрямовуються на потреби конкретних сфер соціального страхування.

Наступна модель соціального захисту, яка конкурує із англосаксонською – це континентальна, або як її ще називають бісмарківська. Друга назва пов'язана із канцлером О. Бісмарком, який наприкінці XIX ст., заклав основні принципи цієї моделі, а також основи прогресивного для того часу соціального законодавства. Найбільше континентальна модель поширена на території Німеччини, але вона є і в ряді інших країн, а саме: Австрії, Франції, країнах Бенілюксу. Представляє собою соціальне страхування, послуги якого фінансуються в переважній більшості за рахунок внесків страхувальників. Витрати на соціальну допомогу – це одна з головних статей бюджету, і її можна порівняти до витрат на оборону або підтримку громадського порядку, або на державне управління. У період зародження даної моделі соціального захисту були утворені такі галузі, які існують і на сьогоднішній день – це страхування по хворобі, старості та інвалідності і від нещасних випадків на виробництві. В даній моделі відбувається співвідношення рівня соціального захисту та тривалості професійної діяльності. Один з основоположних її принципів – професійна солідарність. Це передбачає формування страхових фондів, що керуються на паритетних засадах найнятими робітниками і підприємцями. Соціальні відрахування із заробітної плати акумулюють у спеціальних фондах, з яких здійснюються страхові виплати. Такі страхові системи, як правило, не фінансуються з державного бюджету [45].

Принципи німецької системи соціального забезпечення полягають в тому, що суспільство відповідальне за кожного громадянина незалежно від причин соціального неблагополуччя. Треба зауважити, що Німеччина надає соціальну допомогу також 5 мільйонам українських біженців. У німецькому законодавстві зазначено, що право на соціальну допомогу мають не лише непрацевдатні або ті, хто не працював протягом шести місяців, але й ті, хто працює, але чий дохід на одного члена сім'ї є нижчим за визначений прожитковий мінімум. Пенсіонери з невеликою пенсією також можуть звернутися за допомогою. Таким чином, система соціального захисту характеризується тим, що допомога доступна не тільки тим, хто не має доходу взагалі, але й тим, хто має недостатній дохід.

Слід зазначити, що про цей факт знають не всі громадяни Німеччини, оскільки чиновники не хочуть збільшувати кількість громадян, які покладаються на соціальну допомогу. У той же час, деякі громадяни знають про своє право на таку допомогу, але не поспішають її отримувати. Наприклад, відомо, що щонайменше третина населення може звернутися за допомогою. Це пов'язано з недостатнім авторитетом статусу «соціального» в Німеччині, проте на сьогоднішній день більше як 3 % населення Німеччини і далі отримують щомісячну допомогу та інші соціальні виплати. Також є непоодинокі випадки, коли особи мають статус «соціального» і працюють нелегально, у зв'язку із цим держава втрачає в рік досить великі суми коштів. Щоб запобігти цьому, експерти з різних галузей пропонують різні стимули для залучення отримувачів соціальної допомоги до суспільного виробництва. Державні органи можуть запропонувати роботу, а якщо отримувач відмовляється від неї, скоротити, а потім позбавити його права на виплати. Також ретельно перевіряють житлові умови і відстежують дані про реєстрацію транспортних засобів.

Головна ж відмінність між моделлю Бісмарка і моделлю Беверіджа, «полягає в тих цілях, які ставить собі соціальна політика в обох випадках, зокрема, якщо соціальна політика Бісмарка скерована на підтримку стабільного рівня доходу працівників, то модель Беверіджа націлена на запобігання

бідності. У чисто Бісмарківській державі добробуту, власне кажучи, не існує турботи щодо бідності і щодо тієї групи населення, яка не бере участі в ринку праці. Бісмарківська соціальна політика є могутнім інструментом посилення позицій робітників у ринковій економіці. Навпаки, Беверіджська соціальна політика, що визначається як така, що має на меті запобігання бідності, спрямована на все населення країни, вона не є обмеженою певною соціальною групою, бо в іншому випадку викорінення бідності було б неможливим» [51, с. 58].

Південно-європейська модель соціального захисту або її ще називають рудиментарною, знаходить своє втілення у Італії, Іспанії, Греції та Португалії. Її характеризують: «низький рівень соціальної захищеності, перекладання головного тягаря соціальної підтримки на плечі членів сім'ї, пасивність державної політики, орієнтація на компенсацію втрат тільки для окремих категорій громадян. Також для цієї моделі характерна значна асиметричність у структурі соціальних видатків. Так, уряд Італії найбільшу частку соціальних видатків спрямовує на пенсійне забезпечення (14,7% від ВВП при середньоєвропейському рівні – 12,5%), а на підтримку сім'ї, освіти, політики зайнятості – близько 1%» [53].

Скандинавська модель соціального захисту притаманна для Данії, Швеції та Фінляндії. Соціальні послуги визначаються як громадянське право, і всі громадяни мають однакове право на соціальне забезпечення, яке фінансується за рахунок податків. Таким чином, соціальний захист – це не державна подачка, а законне право громадян. Єдиним винятком є страхування на випадок безробіття, яке відокремлене від державної системи соціального захисту і ґрунтується на принципі добровільного членства.

Головним принципом шведської системи соціального захисту є її універсальність, коли нею охоплюються всі соціальні прошарки населення. Наступним принципом, що є характерним для багатьох європейських соціальних економік, є принцип соціальної солідарності. Його сутність полягає в тому, що всі громадяни рівним чином і незалежно від соціального статусу

беруть участь у фінансуванні системи соціального захисту, докладаючи співмірний своїм доходам внесок» [5].

Основоположним для фінансування «соціальної сфери в соціально-демократичній моделі служить розвинений державний сектор економіки, зміцненню якого сприяє високий рівень оподаткування. Наприклад, частка витрат у ВВП Швеції становить 66 %, Данії – 61 %, Фінляндії – 56 %[5].

Основна частина цих витрат йде на утримання об'єктів соціального призначення. Значну частку серед них становлять і трансфертні платежі, завдяки яким відбувається перерозподіл національного продукту на користь найменш забезпечених верст населення. Відмінною рисою цієї моделі є також розвинута система виробничої демократії, регулювання трудових відносин на загальнонаціональному рівні, використання дієвих засобів, що дозволяють мінімізувати рівень безробіття» [50].

Скандинавська модель соціальної держави є найбільш успішною версією соціальної держави і має наступні характеристики:

1. Всеохоплюючий характер. Це виражається в широкому охопленні державною політикою соціальних прошарків у порівнянні з іншими країнами. Держава грає тут більш важливу роль, ніж ринок або громадянське суспільство.

2. Повна зайнятість: забезпечення державою повної зайнятості населення і/або попередження безробіття.

3. Рівність: політика має на меті забезпечення соціальної рівності між різними класовими, гендерними, сімейними, віковими, етнічними, релігійними та іншими групами.

4. Універсальність: наділення правом на отримання основних соціальних гарантій (у натуральній і грошовій формах) з широким спектром соціальних обставин і життєвих ситуацій.

5. Висока якість соціальних гарантій: соціальні послуги мають високу якість і надаються професіоналами в даній сфері.

6. Щедрість гарантій: грошові трансферти, особливо для низько-доходних груп, достатні для того, щоб забезпечити прийнятний рівень життя [43, с. 36].

Скандинавська модель характеризується максимальним охопленням різних соціальних ризиків та умов життя, які потребують допомоги з боку суспільства. Переважно соціальні послуги гарантуються всім жителям країни та не залежать від зайнятості або сплати страхових внесків. Загалом, рівень соціального захисту, що надається, є досить високим. Серед іншого, це досягається завдяки активній перерозподільній політиці, спрямованій на вирівнювання доходів.

Передумовою функціонування цієї моделі є високоорганізоване суспільство, яке базується на принципах інституційної держави загального добробуту. Система соціального захисту фінансується переважно за рахунок загального оподаткування, хоча внески підприємців та найманих працівників також відіграють певну роль. Єдиною частиною системи соціального захисту, яка відокремлена від загальної системи, є добровільне страхування на випадок безробіття, яке здійснюється профспілками. Донедавна наймані працівники були фактично звільнені від сплати внесків на соціальне страхування і були застраховані за рахунок сплати загальних податків. Однак протягом останнього десятиліття 20-го століття спостерігалася тенденція до поступового збільшення частки працівників у фінансовій участі в системі страхування та збільшення відрахувань страхових внесків із заробітної плати. Така ж тенденція спостерігалася і щодо підприємців, що супроводжувалося значним зменшенням державних соціальних видатків.

Шведська доктрина соціальної держави, яку часто називають егалітаризмом, підносить турботу держави про своїх громадян до національного культу, забезпечуючи громадянам безпеку, надійність і захист у загрозованих ситуаціях, а також зобов'язуючи організовувати та управляти захистом. Шведи не повинні покладатися на родичів чи благодійні організації, не кажучи вже про ринок. Держава піклується про них від колиски до могили.

Фундаментальним принципом шведського соціального захисту є його універсальність, тобто те, що він охоплює всі верстви населення. Другим за важливістю принципом є принцип солідарності, який є типовим для багатьох європейських соціальних економік, але найбільш широко реалізований у

Швеції. Його суть в тому, що всі громадяни, незалежно від їхнього соціального статусу, беруть рівну участь у фінансуванні системи соціального захисту, роблячи внески пропорційно до своїх доходів.

Важливу роль у цій системі відіграє держава, яка виконує функцію перерозподілу соціальних благ від найбагатших до найуразливіших громадян. Висока вартість такої системи (у Швеції одна з найвищих податкових ставок у світі) добре компенсується високою соціальною захищеністю населення, відсутністю шокуючих контрастів між багатством і бідністю, а отже, високою політичною і соціальною стабільністю. На кінець 1960-х – початок 1970-х років припало «Золоте століття» шведської моделі, коли Швеція була третьою найбагатшою країною за рівнем національного доходу на душу населення.

Суть процесу реформування соціальної політики ЄС на сучасному етапі полягає в серйозній модернізації соціальної сфери. Це означає перехід від пасивної до активної соціальної політики з акцентом на зайнятість, професійну підготовку, підтримку молоді, людей з інвалідністю та людей похилого віку, скорочення бідності та інші соціальні послуги. Особлива увага приділяється пенсійній реформі та реформі медичного страхування. Загалом, соціальна політика спрямована на зниження темпів зростання соціальних видатків.

Розроблення прикладних засад реалізації державної політики соціального захисту населення вимагає, насамперед, ідентифікації ключових проблем їх розвитку. Проведення комплексного дослідження соціальної сфери забезпечить можливість визначення цих проблем, які наведені нижче. Про наявність недоліків державної політики соціального захисту населення свідчать практичні результати реалізації основних її засад. Йдеться про фактичне невиконання цільових завдань державної соціальної політики, які були визначені у програмних документах розвитку соціальної сфери. Це дає підстави стверджувати про низьку інституційну спроможність програмних документів, недосягнення цілей державної політики, що формують її неспроможність в цілях забезпечення соціального захисту населення та зміцнення економічної безпеки держави.

2.2 Оцінка діючого механізму соціального захисту населення в Україні

В сучасних умовах якісно оцінити стан та проблеми соціальної безпеки держави складно, але надзвичайно актуально, оскільки територія України зазнає ракетних обстрілів, снаряди влучають у цивільні об'єкти (школи, лікарні, церкви), йдуть обстріли забороненими видами зброї (фосфорними бомбами та касетними боєприпасами).

Напад РФ на Україну та введенням воєнного стану на початку 2022 року, загострили проблему надання соціальних послуг. Це пов'язано з тим, що через військові дії, які ведуться на всій території нашої країни, майже кожна людина, сім'я та дитина опинилися в складних життєвих обставинах та постраждали від військової агресії, тому потребують соціальної підтримки з боку держави. За оцінкою KSE, «збитки, завдані житловому фонду, станом на листопад 2022 року склали 52,5 млрд доларів США, що становить 38,6% від загального обсягу збитків. Пошкоджене житло: 126,7 тис. приватних будинків, 16,8 тис. житлових будинків, майже 300 гуртожитків» [50].

Станом на січень 2024 року загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до 155 млрд доларів. На січень 2023 ці втрати оцінювали у 138 млрд доларів. На початок 2024 року у загальному обсязі прямих збитків найбільшою часткою залишаються втрати житлового фонду - 58,9 млрд. доларів. І тут зростання збитків є найбільшим порівняно із першим роком війни.

У KSE також підраховали, що внаслідок підриву Каховської ГЕС 6 червня 2023 року лише у чотирьох населених пунктах лівобережної Херсонщини постраждало - були повністю або частково затоплені - щонайменше 19 тисяч будинків.

За даними уряду, в Україні майже п'ять млн внутрішньо переміщених осіб. Із них 3,6 млн залишили домівки після початку повномасштабного російського вторгнення. Понад половина ВПО отримують щомісячні виплати.

За даними міністерства фінансів, у 2023 році на виплати ВПО з бюджету пішло понад 73 млрд грн. Це удвічі більше, ніж, наприклад, на покриття усіх комунальних субсидій в країні[54].

Водночас, за даними Мінсоцполітики, 158 тисяч людей втратили право на виплати, оскільки виїхали за кордон. [55].

За даними Міжнародної організації міграції (МОМ), кількість внутрішніх переселенців в Україні на кінець 2023 року становила 3,689 млн людей. Із них майже половина походить із двох областей – Харківської та Донецької.

І так само близько половини переселенців знайшли притулок у трьох, фактично, прифронтових областях – Одеській, Харківській та Дніпропетровській (трохи менше пів мільйона в кожній). Крім того, великим осередком розселення ВПО є Київ та Київська область. Головна причина «популярності» цих регіонів, припускають у МОМ, - це можливість знайти роботу. У західних регіонах, де навесні 2022 перебувала понад третина внутрішніх переселенців, до весни-2023 залишилися лише 16%.

Одним з основних показників соціально-економічного стану країни є частка видатків у ВВП країни. Саме рівень соціального забезпечення та захисту в країні залежить від розміру фінансування. Фінансування соціального захисту та забезпечення здійснюється за рахунок коштів загального та місцевого бюджету, але під впливом різних факторів ця частка може змінюватися та напряму впливати на рівень соціального захисту громадян країни.

На рис.2.1 показано динаміку частки видатків на соціальний захист.

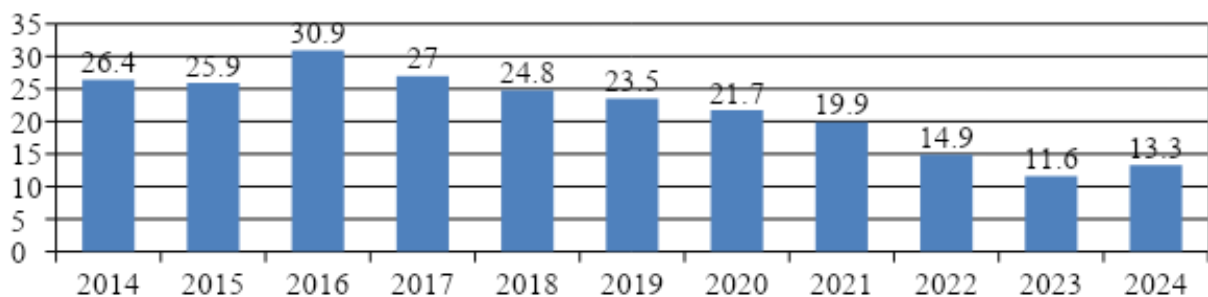

Рис. 2.1 Динаміка частки видатків зведеного бюджету України на соцзахист та соцзабезпечення у загальній сумі видатків бюджету [54].

Для порівняння рівня соціального захисту громадян України з іншими країнами доцільно проаналізувати динаміку та частку витрат на соціальний захист країн ЄС та України у ВВП (табл.2. 1).

Таблиця 2.1

Порівняння частки витрати на соціальний захист у ВВП України та країн ЄС у 2015-2021рр

Країна	Витрати на соціальний захист у % до ВВП						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Україна	8,9	10,8	9,6	8,7	8,1	8,3	6,7
Естонія	14,6	14,6	15,8	16,2	15,7	16,1	16,1
Польща	19,2	19,0	19,0	20,3	19,6	19,2	21,0
Болгарія	17,0	17,9	17,2	16,9	16,5	16,4	16,1
Німеччина	27,6	28,0	27,8	28,1	28,4	28,5	29,1
Франція	31,9	32,1	31,9	32,0	31,7	31,5	31,4

Отже, якщо порівнювати показник витрат на соціальний захист у складі ВВП країни, то в Україні цей показник один з найнижчих, а в деяких випадках менший майже у 4 рази. Хоча ставки нарахування платежів є порівняно з іншими країнами достатньо високі (табл. 2.2)

Таблиця 2.2

Основні ставки нарахування платежів на соціальний захист населення

Країна	% страхових внесків		Разом ставки нарахування, %
	Роботодавці	Працівники	
Україна	22	-	22
Естонія	16	-	16
Польща	9,76	9,76	19,52
Болгарія	11,02	8,78	19,8
Німеччина	9,3	9,3	18,6
Франція	8,55	6,9	15,45

Аналізуючи ставки нарахування платежів (табл.2.2) та частку ВВП, що спрямовується на соціальний захист населення, слід відзначити те, що

підвищення рівня витрат на соціальний захист можливий лише за рахунок зростання економічних показників розвитку країни.

Загалом, зміни законодавства у сфері соціальних послуг були необхідними з початком повномасштабного вторгнення. Хоча в цілому держава виявилася неготовою до викликів війни. Це стосується і системи соціальних послуг. Окрім цього, залишаються проблеми у сфері реалізації законодавства. Зокрема:

Нерівномірність доступу громадян до соціальних послуг. За результатами досліджень, за 2022 рік в різних областях на одного надавача соціальних послуг могло припадати від декількох тисяч осіб до кількох сот тисяч. Це також призводить до погіршення надання якості соцпослуг.

Нестача ресурсів. Це стосується як людських кадрів, так і матеріального забезпечення (житлові приміщення, службовий транспорт, технічна апаратура). В деяких громадах ця проблема існувала ще до повномасштабної війни.

Останнє явище має своє пояснення ще й через проблему низької оплати праці. Адже станом на сьогодні середня зарплатня соціального працівника складає приблизно 9 тис. грн. Проте розмір зарплатні коливається в залежності від громад і може бути нижчим за 6 тис. грн. Враховуючи суспільну важливість цієї роботи та фізичне навантаження, низькі зарплати не спонукають людей працювати у цій сфері.

У II півріччі 2023 року розпочався експериментальний проєкт із надання соціальних послуг у закладах охорони здоров'я, зокрема притулках, з підтриманого проживання, стаціонарного догляду, соціальної адаптації. Відповідно до Постанови №248 послуги з догляду та адаптації надаються особам похилого віку та особам з інвалідністю серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які перемістилися з територій бойових дій або тимчасово окупованих територій, або мають зруйноване внаслідок воєнних дій житло. Впровадження цього проєкту має забезпечити найбільш незахищеним громадянам не лише притулок, а й індивідуальну соціальну підтримку з урахуванням їхніх потреб. На його реалізацію в держбюджеті 2023 року було

передбачено 45,1 млн грн, із яких фактично витрачено 64,1% або 28,9 млн грн. Таке виконання пов'язано з тим, що реалізація проєкту почалася лише після 30 червня 2023 року (а не в березні з ухваленням Постанови), коли були внесені зміни у порядок використання коштів на реалізацію проєкту[50].

У травні-жовтні 2023 року реалізовано пілотний проєкт зі впровадження соціальної послуги «Асистент родини». Станом на вересень 2023 року цю послугу надавали понад 100 соціальних служб та громадських організацій, які працюють у громадах із 23 регіонів. Ця послуга для сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах: соціальні працівники допомагають батькам у відновленні їхньої здатності до ефективного батьківства, включаючи допомогу з пошуку роботи та психологічну підтримку. Послугою вже скористалися 264 родини. Проєкт базувався на міжнародному досвіді та виконувався Мінсоцполітики у співпраці з проєктом SURGe за підтримки Уряду Канади.

У жовтні Уряд запустив експериментальний проєкт комплексної психосоціальної послуги для формування життєстійкості населення (Постанова №1049). Проєкт спрямований на зниження стресу та тривожності серед українців, надання навичок першої психологічної допомоги та розвиток стресостійкості. Особливу увагу приділено сім'ям військовослужбовців та ветеранів, а також підтримці батьків, зокрема розвитку навичок батьківства та догляду за дітьми. Послуга включає психологічну діагностику, консультування, підтримку після травм та стресових розладів, навчання методам управління стресом. У 2023 році на виконання цієї програми у державному бюджеті було передбачено 6,4 млн грн. Проте кошти залишилися невикористаними через те, що послуги фактично не надавалися.

Станом на 1 січня 2024 року до участі у проєкті долучилися 34 міські та селищні територіальні громади з населенням від 5 тис. до 388 тис. осіб, іще близько 120 громад Мінсоцполітики планує запросити до участі протягом 2024 року. Реалізація експериментального проєкту з формування життєстійкості передбачена до 31 грудня 2024 року. Після цього він буде впроваджуватися в інших громадах України. [55].

З 1 грудня розпочався соціальний супровід військових та їхніх родин у військових частинах (Постанова №1050). Послуга включає психосоціальну підтримку військових у цивільних питаннях, таких як консультації з оформлення документів, виплат та пільг, правова допомога, підтримка сім'ї та профілактика залежностей. Пілотний проєкт стартував на базі 5 батальйонів у чотирьох областях – Полтавській, Київській, Івано-Франківській та Волинській. У 2024 році планується долучити до програми 35 військових підрозділів (відповідає за перелік військових частин Міністерство оборони). Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю буде відповідальним за закупівлю цих послуг: за правилами, послуги з соціального супроводу військових та їхніх родин можуть надаватися юридичними особами, ФОП, а також громадськими і благодійними організаціями, які зареєстровані у Реєстрі надавачів соціальних послуг, мають необхідну кількість кваліфікованих працівників та дбають про їхню професійну підготовку. У 2023 році на реалізацію цієї послуги було заплановано 2,7 млн грн, але оскільки проєкт почався наприкінці року, фактично було витрачено 22,7%.

У грудні 2023 року уряд удосконалив механізм отримання і призначення допоміжних засобів реабілітації. Тепер рішення про необхідність протезування може ухвалити мультидисциплінарна реабілітаційна команда в закладі охорони здоров'я, що спрощує процедуру і робить її більш адаптованою до конкретних потреб особи (раніше рішення про потребу у протезі можна було отримати лише у медико-соціальних експертних комісіях, лікарсько-консультативних комісіях та військово-лікарських комісіях). У 2023 році Мінсоцполітики забезпечило понад 15 тисяч людей технічними та іншими засобами реабілітації (протезами, ортезами, засобами для пересування, спеціальними засобами для самообслуговування та догляду тощо) на 3 млрд грн. У 2024 році на цю послугу планується спрямувати 4,3 млрд грн.

Через продовження активних бойових дій, регулярних ракетних обстрілів і, як наслідок, пошкодження і руйнування об'єктів житла і інфраструктури, кількість зареєстрованих ВПО за 2023 рік збільшилась на 55,3 тис. осіб і на

кінець року становила 4,91 млн. Однак частина зареєстрованих ВПО поверталися до попереднього місця реєстрації, хоча залишалися в статусі ВПО. За оцінкою МОМ, станом на грудень 2023 року фактична чисельність ВПО в Україні становила 3,7 млн осіб, а 39% ВПО переїжджали неодноразово.

У 2023 році 2,54 млн зареєстрованих ВПО або 51,7% отримували допомогу на проживання (2000 грн – на дорослу людину, 3000 грн – на дітей та осіб з інвалідністю). У 2022 році таку допомогу отримували 39,8% ВПО.

У зв'язку з попередніми умовами отримання допомоги на проживання ВПО, кількість отримувачів цієї допомоги у 2023 році виросла на 602,8 тисяч осіб. Раніше виплата допомоги на проживання призначалася при умові реєстрації людини як ВПО без урахування статусу зайнятості, якщо вона перемістилися з територій, відповідно до ухваленого Мінреінтеграції переліку.

Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022р. збільшилися не лише масштаби потреб у соціальному захисті, а й його сприйняття, як прояву піклування держави. Війна, викликані нею економічна й демографічна кризи суттєво посилили соціально-економічну кризу, збільшуючи дисбаланс між соціальними потребами й економічними можливостями держави. Російська агресія спричинила гуманітарну кризу, вона змінила масштаб соціальної політики і, водночас, актуалізувала запит суспільства щодо дій уряду в соціальній і гуманітарній сферах, проблеми в яких посилюються економічним падінням. Так як посилилась психологічна вразливість населення, загострилось і сприйняття несправедливості й неприйнятність корупції.

У другій половині 2023 року запроваджені нові правила отримання допомоги на проживання для внутрішньо переміщених осіб[55].

З 1 серпня 2023 року автоматично продовжено виплату допомоги для ВПО з територій бойових дій на 6 місяців. Виплати не надавалися особам, які перебувають за кордоном більше 30 днів, відбувають покарання або повернулися на території без визначеної дати завершення бойових дій (рис. 2.2)

За два роки повномасштабного вторгнення видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення (далі – соціальне забезпечення) за функціональною класифікацією виросли на 38,3% (130 млрд грн). У 2023 році на соціальне забезпечення було спрямовано 469,3 млрд грн або 11,7% сукупних видатків держбюджету.

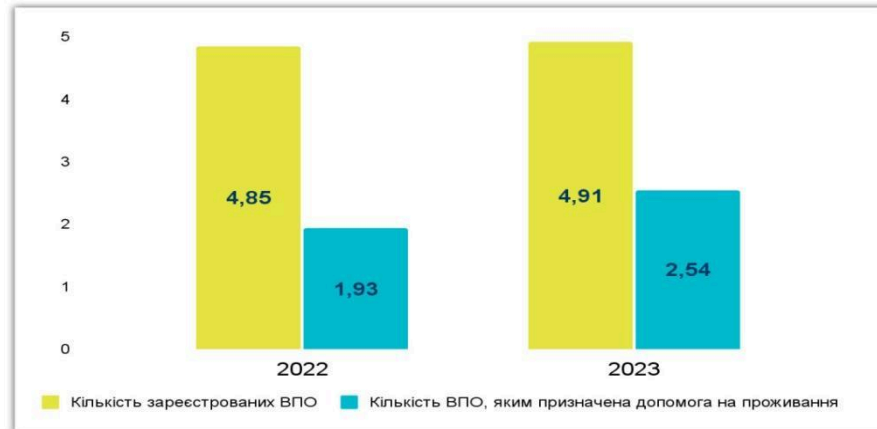

Рис. 2.2. Кількість зареєстрованих ВПО у порівнянні з кількістю ВПО, які отримували допомогу на проживання у 2022 – 2023 роках, тис. осіб[54].

Це на 10,2% або на 43,3 млрд грн більше порівняно з 2022 роком (рис. 3). Зокрема видатки на соціальний захист пенсіонерів виросли на 40,7 млрд грн до 273,6 млрд грн через індексацію пенсій у 2023 році (рис.2.3)

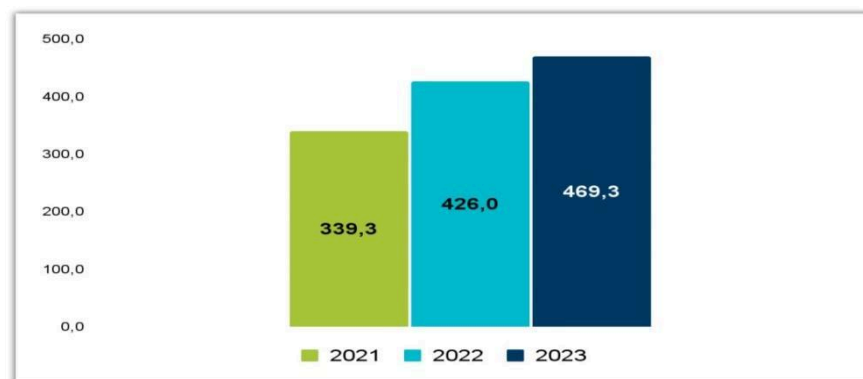

Рис. 2.3. Фактичні видатки держбюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2021 – 2023 роках, млрд грн. [54].

Мінімальна пенсія	1074	1295	1409	1564	1769	1934	2027	2093
Мінімальна заробітня плата	1438	3200	3723	4173	5000	6500	6700	6700
Прожитковий мінімум	1376	1604	1745	1936	2270	2393	2508	2589
Середньомісячна заробітня плата	6475	7108	8867	10783	10340	12 993	13559	14308

Джерело: побудовано автором за даними [54].

Аналіз даних таблиці показав, що розмір мінімальної пенсії в Україні в рази менший за величину рівня прожиткового мінімуму. Такий дисбаланс свідчить про низький рівень соціального захисту населення країни.

За даними Міністерства фінансів України, кількість пенсіонерів у 2023 році зменшилася на 1,9%, а середня пенсія виросла на 14,2%. Чисельність пенсіонерів скоротилася на 201 тис. до 10,5 млн осіб. Середня пенсія виросла на 762,66 грн та на 01.01.2024 року становила 5385,25 грн.

У зв'язку з повномасштабною війною змінилася структура населення країни, зокрема виросла кількість ветеранів, осіб з інвалідністю та ВПО, які потребують спеціалізованих соціальних послуг. Для більш раціонального використання коштів платників податків уряд розвивав надання соціальних послуг, орієнтованих на задоволення конкретних потреб громадян.

Мінсоцполітики систематично розширювало спектр соціальних послуг для найбільш вразливих груп населення. Так, у 2023 році Міністерство запровадило соціальний супровід для військових та їхніх родин, послуги з формування життєстійкості населення, послуги з догляду та адаптації осіб похилого віку та осіб з інвалідністю. Також впроваджена нова програма підтримки сімей у складних життєвих обставинах, спрямована на збереження родини та запобігання інтернатному вихованню дітей. При цьому, послуги можуть тепер закуповуватись за відкритими правилами у НДО, благодійних фондів або юридичних осіб (включно з ФОП).

Внаслідок зростання потреб у соціальному захисті уряд збільшив видатки на соціальне забезпечення, підтримуючи гарантії захисту для громадян, які постраждали від війни. Фінансування цих програм здійснювались за рахунок міжнародної фінансової допомоги.

Можливі відтермінування у виплаті соціальної допомоги та реалізації соціальних програм у випадку затримки міжнародної фінансової допомоги. Якщо міжнародна фінансова підтримка припиниться, уряд звернеться до внутрішніх резервів для їхнього фінансування і може скоротити деякі видатки.

Внаслідок нових загроз життю та добробуту населення України може збільшитися кількість громадян, які потребуватимуть підтримки від держави, що призведе до додаткових видатків з державного бюджету. Подальша дестабілізація економіки та інфраструктури, нестача кількості соціальних працівників під час війни обмежує доступ до необхідних ресурсів для надання соціальних послуг, що може призвести до їхнього дефіциту та/або зниження їхньої якості.

В майбутньому демографічна ситуація може вплинути на забезпечення солідарної пенсійної системи. За оцінкою УВКБ ООН, кількість вимушених мігрантів з України у всьому світі становить 6,5 млн осіб (здебільшого це жінки та діти), що становить 16% населення України до початку повномасштабного вторгнення. Крім того, продовження війни і вплив її наслідків не стимулює народжуваність у країні. Наразі у нас приблизно однакова загальна кількість застрахованих осіб (найманих працівників і ФОП) і пенсіонерів – 10,8 млн осіб та 10,5 осіб відповідно. Ситуація, коли один працівник утримує одного пенсіонера, нестійка.

Як зазначалося нами раніше, в Україні до пільгових категорій громадян, які потребують соціального захисту від держави визнаються:

1. Малозабезпечені сім'ї.
2. Громадяни, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.
3. Фізичні особи, які надають соціальні послуги.
4. Жінки, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня».
5. Особи, які постраждали від торгівлі людьми.
6. Багатодітні сім'ї.
7. Учасники бойових дій.
8. Матері-одиначки.

9. Особи з особливими потребами, яких в Україні, на жаль, мовою закону називають людьми з обмеженими можливостями.

Незважаючи на те, що система соціального забезпечення є національною, будується з урахуванням рівня економічного розвитку держави, специфіки соціально-демографічного складу населення, історичних і національнокультурних традицій, функціонує на основі внутрішньодержавного правопорядку, жодна країна не можна ігнорувати того факту, що саме право на соціальне забезпечення, його базисні умови мають відповідати міжнародним стандартам соціального забезпечення, які покликані гарантувати гідне життя кожній людині при настанні відповідних соціальних ризиків незалежно від статі, віку, тривалості перебування в певній країні.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ПОЛІПШЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ НА ОСНОВІ ВИВЧЕННЯ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ

В ринкових умовах соціальний захист населення залежить від прийняття різноманітних соціальних програм, метою яких є підвищення життєвого рівня населення, збільшення числа робочих місць, високий рівень освіти, якісне медичне обслуговування.

Важливою передумовою створення нормальних умов для реалізації принципу соціального захисту населення є науково обґрунтовані багатоваріантні прогностичні розрахунки можливого розвитку всіх складових соціального захисту населення – релігії, культури, освіти, економіки, технології, медичного обслуговування, демографічних та екологічних процесів. Непропорційний розвиток будь-яких складових системи соціального захисту призведе до однобокості розвитку суспільно-технологічних процесів, що в свою чергу викличе дисгармонію в розвитку інституту соціального захисту населення.

Найважливішою складовою частиною загальних державних видатків в ЄС є соціальні виплати в грошовій та натуральній формах. Грошові соціальні допомоги виплачуються домогосподарствам з метою звільнення їх від соціальних ризиків або потреб. Прикладами соціальних трансфертів є пенсійні виплати, допомога по безробіттю та допомога на дитину. У 2020 р. в ЄС соціальні виплати в грошовій та натуральній формах становили 45,6% загальних державних витрат або 3 243 млрд євро. Більшість соціальних трансфертів у натуральній формі віднесено до функції «соціальний захист», причому значні суми також відображаються в категорії «охорона здоров'я» та меншою мірою «освіта». Державні видатки на соціальний захист до ВВП коливалися між державами-членами ЄС від 10,2% до 27,3%. Соціальний захист

становив найбільшу сферу державних витрат у 2020 р. в усіх державах-членах ЄС. Співвідношення державних видатків на соціальний захист до ВВП коливалося від 10,2% ВВП в Ірландії до 27,3% у Франції. Десять держав-членів ЄС – Франція (27,3% ВВП), Фінляндія (25,7% ВВП), Італія (25,2% ВВП), Австрія (22,9% ВВП), Бельгія (22,7% ВВП), Греція (22,5% ВВП), Данія (22,4% ВВП), Іспанія (22,1% ВВП), Німеччина (21,8% ВВП) і Люксембург (20,6% ВВП) – виділили щонайменше 20% ВВП на соціальний захист, причому Норвегія є найбільшою серед країн ЄАВТ (22,3%). Навпаки, Ірландія (10,2% ВВП), Мальта (12,0% ВВП), Болгарія (13,1% ВВП), Латвія (13,5% ВВП), Кіпр та Угорщина (обидві 13,6% ВВП) та Румунія (13,8% ВВП), а також Ісландія серед країн ЄАВТ (13,8% ВВП) кожна витратила менше 14% ВВП на соціальний захист (додаток В) [53].

Щодо складових частин соціального захисту, то до нього в ЄС відносять 9 груп: хвороба та інвалідність, похилий вік, виживання, сім'я і діти, безробіття, житло, соціальні виключення, що не входять в інші групи, НДДКР у сфері соціального захисту, інші складові соціального захисту, що не входять в інші групи.

Безпосередньо методи фінансового забезпечення в Україні реалізуються через три основні форми соціального захисту: соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальну допомогу. Сам процес фінансового забезпечення можна умовно поділити на два етапи: формування фінансових ресурсів; використання фінансових ресурсів. Основним джерелом фінансових ресурсів у соціальному захисті є ВВП, у процесі розподілу та перерозподілу якого формуються первинні та вторинні доходи інституційних секторів економіки, частина яких через сплату податків та соціальних внесків (обов'язкових чи добровільних) спрямовується на формування централізованих та децентралізованих фондів фінансових ресурсів. Ці джерела можна об'єднати у три великі групи: державні централізовані фонди (до них відносяться державний та місцеві бюджети, а також усі соціальні фонди, які входять до їх складу); державні децентралізовані фонди (до даної групи входять фонди

загальнообов'язкового державного соціального страхування); недержавні соціальні фонди (які формуються за рахунок добровільних внесків підприємств, населення та держави). Однією з головних умов успішного функціонування системи соціального захисту є збалансування потреби у фінансових ресурсах з наявними доходами.

Основними соціальними стандартами та гарантіями в Україні, що характеризують рівень соціального захисту, є прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата та мінімальна пенсія за віком. У Польщі поняття прожиткового мінімуму дуже відрізняється від українського. Прожитковий мінімум представлений двома параметрами: прожитковим мінімумом та соціальним мінімумом. Щоб краще зрозуміти складові частини цих показників в аналізованих державах, проведемо порівняння (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Спільні та відмінні складові параметрів моделей споживання

Параметр	Україна	Польща	
	Прожитковий мінімум	Соціальний мінімум	Прожитковий мінімум
Харчування	++	++	+
Квартира	++	++	+
Одяг і взуття	++	++	+
Охорона здоров'я (ліки)	++	++	+
Особиста гігієна	++	++	+
Освіта і виховання	++	++	++
Транспорт і зв'язок	+	+	-
Культура і відпочинок	+	+	-

Примітка: «+++» – присутній в кількості мінімального добробуту;

«+» – наявність; «-» – відсутність в кошику

Проаналізуємо основні соціальні гарантії та стандарти в Україні та Польщі (табл. 3.2). [41].

Таблиця 3.2

Основні соціальні стандарти та гарантії в Україні та Польщі, євро

Показник	Україна	Польща
Прожитковий мінімум на одну працездатну особу	67,32	127,13
Соціальний мінімум на одну працездатну особу	-	255,13
Мінімальна заробітна плата	160,1	7 610,79
Мінімальна пенсія	56,67	249,15

Оскільки польський соціальний мінімум відповідає українському прожитковому мінімуму, то варто зазначити, що мінімальне забезпечення в Україні менше в 3,8 рази, ніж у Польщі. Що стосується інших показників, то їх розміри також не на користь українцям: мінімальна заробітна плата нижча польської в 3,8 разів, а пенсія – в 4,4 рази.

Серед основних проблем соціального захисту населення України виділяють такі, як:

низька адресність соціальних пільг (для вирішення необхідно з'ясувати рівень доходів людини, яка претендує на пільгу, і надання пільги тільки у разі, якщо її дохід є нижчим за середній);

дефіцитність пенсійного фонду (детінізація заробітної плати дозволить збільшити базу для нарахування пенсійних внесків і таким чином нівелює проблему);

залишкове фінансування медичного забезпечення (шляхом вирішення може стати запровадження обов'язкового медичного страхування, що дозволить зменшити навантаження на державний бюджет та водночас обмежити можливість покривати інші бюджетні видатки за рахунок видатків на охорону здоров'я)

У підвищенні добробуту населення важливе місце займає освіта. Звичайно, що ціль кожної людини полягає в тому, щоб покращувати своє матеріальне становище. А це, в свою чергу, досягається через надання кожному добре оплачуваної роботи. На таку роботу можуть розраховувати люди з відповідно високим рівнем освіти.

Одним із основних напрямів соціального захисту є охорона здоров'я. При сьогоденішньому важкому матеріальному становищі населення існує проблема нестачі коштів на ліки, догляд, особливо при тривалих і важких хворобах, на нормальне харчування, додаткові медичні послуги тощо [7, с.103].

У відповідь на виклики, у 2022 р. приймається один з ключових документів у сфері соціального захисту та соціального забезпечення – **Концепція реалізації державної політики щодо соціального захисту населення**

та захисту прав дітей. Та навіть попри це, соціальна сфера в рамках чинної державної соціально-економічної політики не справляється із потребами та новими викликами через розбалансування: з одного боку – зростання масштабів тих, хто потребує соціального захисту, з іншого – брак ресурсів. Проте така розбалансованість притаманна національній соціальній сфері від самого початку її створення й з роками дисбаланс лише збільшувався, а суперечності наростали. Так, вже від початку формування фундаментальних положень соціально-економічної політики починаючи з 1990 р. створилась і поступово посилювалась суперечність між публічно оголошеним прагненням політиків щодо належного і рівного соціального захисту громадян й реальними економічними можливостями держави щодо прийнятих законодавчих норм.

Сьогодні в Україні внесено зміни до законодавчої бази, що дає змогу забезпечити реалізацію ефективної державної політики, зокрема, прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях». Ці зміни стосуються законів України «Про соціальні послуги», «Про правовий режим воєнного стану» [ОСМін]. Реалізація зазначеного нормативного документу дозволить забезпечити оперативне надання соціальних послуг громадянам, які постраждали в умовах введення на території України воєнного стану з метою збереження їх життя та здоров'я [Про правовий режим воєнного].

Сьогодні, уряду для покращення стану соціальної безпеки та соціального забезпечення суспільства необхідно реалізувати механізми виваженої публічної соціальної політики, забезпечуючи якість життя населення, рівень захищеності кожного окремого громадянина надаючи можливість реалізувати себе та задовольнити всі свої соціальні потреби, а також шляхом активного використання новітніх виробничих технологій вносити зміни в структуру виробництва. Проте, як свідчить світова практика, необхідно пам'ятати, що незважаючи на наявність законів та інших правових документів, неможливо забезпечити 100% соціальне забезпечення суспільства. Значно погіршилося

надання основних адміністративних та державних публічних послуг. Здатність місцевої влади підтримувати мінімальний рівень послуг сильно обмежена, оскільки працівники залишили або не можуть отримати роботу. Навіть якщо населення безпосередньо не постраждає від бойових дій, воно стикається зі скороченням обсягів послуг, перебоями або повним припиненням їх надання. Погіршується в містах, де ведуться активні бойові дії ситуація з водопостачанням, вивезенням відходів, охороною навколишнього середовища, транспортною інфраструктурою, телекомунікаціями, медичними послугами, екстреною допомогою, освіта, електроенергією та доступом до правосуддя. Ситуація ускладнюється збоями у функціонуванні банківської системи.

Безперечно, соціально-економічні наслідки війни відчують на собі ще не одне покоління наших громадян (Semenets-Orlova, Halytska, Klochko et al, 2019). Українські громадяни об'єдналися навколо влади, щиро вірячи, що після закінчення війни матимуть можливість трансформувати інституції країни та зможуть змінити систему управління країною. [25].

У зв'язку з повномасштабним вторгненням все більше категорій людей, у тому числі переселенців, потребують допомоги. Наприклад, протягом квітня – червня 2022 року уряд країни кілька разів змінював політику виплати матеріальної допомоги, збалансовуючи потреби суспільства та можливості державного бюджету. У зв'язку з поступовим скороченням категорій осіб, які отримують матеріальну допомогу – програми стають більш адресними. Водночас існує ризик, що громадяни, які дійсно її потребують, можуть опинитися поза програмою допомоги. Запровадження одноразової виплати у рамках програми «ЄПідтримка» (у розмірі 6500 гривень) для працівників відбулося через тиждень після початку повномасштабної війни. Для цього громадянам необхідно було подати заяву в «Дію» та бути застрахованою особою, маючи підтвердження сплати за попередній єдиного соціального внеску квартал на територіях, де ведуться бойові дії.

Мінімізуючи збитки, уряд повинен структурувати економіку воєнного часу відповідно до безпекових ризиків. На даному етапі дії мають, відповідно,

відрізнятися за регіонами.[25]

Обсяг та рівень забезпеченості соціальних гарантій у країні відображає її економічну розвиненість та стабільність, тому соціальні гарантії повинні здійснюватися за такими параметрами:

1) держава мусить гарантувати кожному громадянину, який здійснює трудову діяльність, прийнятий рівень добробуту за допомогою мінімального рівня заробітної плати, її індексації, помірних податків і невтручання у підприємницьку діяльність;

2) задоволення так званих пріоритетних потреб суспільства, опікування якими держава не може довірити кожному громадянину самотійно (потреби у здобутті загальної освіти, вихованні дітей і підлітків, проведенні культурно-освітньої роботи, підготовці кадрів, організації охорони здоров'я і розвитку фізичної культури). Держава законодавчо гарантує задоволення цих потреб за рахунок бюджету за мінімально достатніми обсягами у формі безплатних послуг;

3) зближення рівнів життя різних груп населення, недостатня забезпеченість яких пов'язана переважно з причинами, що не залежать від їхніх трудових зусиль (підвищене навантаження утриманців на працездатних, стан здоров'я, вік, утрата роботи, кризові явища в економіці). У цьому разі формами задоволення відповідних потреб можуть бути пенсії, допомоги, стипендії, грошові виплати, їх індексація, матеріальна допомога, пільги з податків, платежів і послуг [48].

Зазначимо, що за період війни значна кількість закладів, які займаються питаннями соціальної підтримки та захисту населення, зазнали значних руйнувань. Тому одним із пріоритетних завдань державної політики соціального захисту населення має стати забезпечення громадян своєчасною, доступною, якісною підтримкою, побудова системи надання соціальних послуг та здійснення соціальної роботи, наближеної до кращих європейських практик у повоєнний період.

Упровадження чинних в ЄС стандартів сприятиме підвищенню рівня

життя українців, що, у свою чергу, матиме позитивний вплив на соціально-економічний розвиток України. Першими кроками має стати перемога в російсько-українській війні, відновлення економіки, гарантування соціальних цінностей. При побудові власної моделі системи соціального захисту важливо враховувати національні особливості та найкращий досвід ЄС.

ВИСНОВКИ

Результатом написання дипломної роботи стало досягнення головної мети, поставленої перед початком роботи – обґрунтування теоретичних основ та практичних аспектів державного регулювання соціального захисту населення в Україні і визначення напрямів їх поліпшення на основі вивчення світових тенденцій. Сформульовані на початку роботи завдання дають змогу зробити наступні висновки:

1. В роботі на основі різних наукових підходів визначено, що соціальний захист населення – це система економічних, правових, організаційних та інших заходів держави із забезпечення соціальних прав і гарантій громадян, дія якої спрямована на турботу держави та суспільства про громадян, яким потрібна допомога у зв'язку з віком, станом здоров'я, соціальним становищем, недостатнім забезпеченням засобами існування тощо.

2. В Україні до пільгових категорій громадян, які потребують соціального захисту від держави визнаються: Малозабезпечені сім'ї. Громадяни, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Фізичні особи, які надають соціальні послуги. Жінки, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня». Особи, які постраждали від торгівлі людьми. Багатодітні сім'ї. Учасники бойових дій. Матері-одиначки. Особи з особливими потребами, яких в Україні, на жаль, мовою закону називають людьми з обмеженими можливостями

3. Правове регулювання надання соціальних послуг на даному етапі розвитку країни спрямоване на створення адресної, якісної та комплексної підтримки вразливих категорій населення. Особливої уваги заслуговує реформа децентралізації послуг, тобто організаційних структур надання соціальних послуг населенню об'єднаних територіальних громад. Однак виклики сьогодення, а саме ситуація воєнного стану в Україні через агресію РФ, спрямовують увагу держави на швидке реагування, гнучке прийняття рішень та

швидкий перегляд державного регуляторного законодавства у сфері організації та надання соціальних послуг. Подальший розвиток системи соціальних послуг в умовах війни має бути спрямований на виявлення соціальних потреб вразливих верств населення, розробку та вдосконалення нормативно-правового та методичного забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного стану, механізмів організаційного та фінансового забезпечення таких послуг, а також моніторингу та оцінки якості соціальних послуг.

4. Соціальний захист населення у зарубіжних країнах здійснюється на вищому рівні, ніж це відбувається в Україні. Німеччина, Франція, Італія та інші високорозвинені країни Західної Європи мають високий рівень системи соціального захисту завдяки багаторічній боротьбі профспілок, громадських організацій та рухів, а також після війни не було допущено великого розриву між доходами найбагатших і найбідніших громадян завдяки діалогу влади і суспільства в цих країнах. Відповідні інститути відіграють важливу роль у пом'якшенні соціальної напруги, що виникає внаслідок демографічних та економічних змін. Таким чином, для вирішення проблем, що постають нині перед Україною в галузі соціального захисту, доцільно було б запозичити деякі риси систем соціального захисту найбільш розвинених країн світу. Адже їх багаторічний досвід дає можливість відібрати лише позитивні та ефективні методи соціального захисту, тим самим уникнути значних помилок при вдосконаленні власної системи захисту. Зокрема, зважаючи на обмеженість бюджетних коштів в Україні, можливо, слід більше розвивати систему соціального страхування (в т.ч. індивідуального), яке разом з тим повинно поєднуватися з державними соціальними гарантіями, а також ретельніше підходити до процесу визначення кола отримувачів соціальної допомоги.

4. Проаналізувавши стан справ у нашій державі з позицій дотримання стандартів, можна зазначити, що наразі не вирішено проблему реалізації міжнародно-правових гарантій соціальних прав громадян і міжнародно-правових зобов'язань України щодо модернізації діючої системи соціального захисту в національному законодавстві. У переважній більшості

випадків закони з питань ратифікації міжнародних договорів приймаються без одночасного прийняття нових або внесення змін до чинних законів України, що впливають із цих договорів. Отже, Україна визнає міжнародні стандарти в соціальній сфері, але не вживає достатніх заходів для їх практичної реалізації.

5. Соціальна сфера посідає чільне місце серед усіх життєво-важливих сфер, які допомагають окремій категорії населення країни досягнути встановлених параметрів якості життя окремих малозахищених верств з метою забезпечення мінімальних рівнів соціального захисту. Уряд країни повинен керуватися принципом, що кожне суспільство є відповідальне за соціальний добробут громадян. Реформа у сфері соціального захисту відбувається поетапно фокусуючись на концепції прав людини щодо гарантування їй мінімального рівня матеріального добробуту на безповоротній основі. У зв'язку з повномасштабною війною змінилася структура населення країни, зокрема виросла кількість ветеранів, осіб з інвалідністю та ВПО, які потребують спеціалізованих соціальних послуг послуги з соціального супроводу військових та їхніх родин можуть надаватися юридичними особами, ФОП, а також громадськими і благодійними організаціями, які зареєстровані у Реєстрі надавачів соціальних послуг. У грудні 2023 року уряд удосконалив механізм отримання і призначення допоміжних засобів реабілітації. Проте, рівень захищеності окремих категорій населення в більшості не досягає мінімально встановлених світовою практикою параметрів.

Потребують розробки та впровадження окремі напрями вдосконалення системи надання соціальних допомог в Україні, а саме, створення спеціальних комісій для проведення соціальної роботи та виконання соціальних функцій з метою попередження виникнення складних життєвих обставин в окремих категоріях населення, які перебувають в зоні ризику появи останніх, проведення децентралізації соціальної сфери, створення функціональних комісій для проведення комплексної оцінки потреб окремих категорій малозабезпечених верств населення, а також розроблення соціальних програм надання адресної допомоги.

6. Основними проблемами соціального захисту населення в Україні є:

- низька адресність соціальних пільг;
- невідповідність між розмірами пільг та реальними можливостями їх забезпечити;
- дефіцит Пенсійного фонду;
- залишкове фінансування медичного забезпечення.

Шляхами вирішення, вищевказаних проблем є:

1) відхід від категоріального принципу надання пільг і орієнтація пільг на конкретну людину. З'ясування рівня доходів людини, яка претендує на пільгу, і надання пільги тільки у разі, якщо її дохід є нижчим за середній;

2) заборона на введення нових пільг, законодавче встановлення конкретного джерела фінансування для кожного виду пільг, введення обмеження «одна людина – одна пільга»;

3) з метою зменшення видаткової частини Пенсійного Фонду ввести максимальний розмір пенсії за віком, детінізація заробітної платні, що дозволить збільшити базу для нарахування пенсійних внесків;

4) запровадження обов'язкового медичного страхування, що дозволить зменшити навантаження на державний бюджет та водночас обмежити можливість покривати інші бюджетні видатки за рахунок видатків на охорону здоров'я.

7. Законодавцем проведено значну роботу зі створення правових засад діяльності системи соціальних послуг. Проте аналіз нормативно-правової бази з предмета дослідження дає підстави стверджувати, що її ефективність на сьогодні не є достатньою. Низка практичних проблем досить чітко проявляється при визначенні потреб у соціальних послугах на рівні адміністративно-територіальних одиниць, громад. Забезпечення адресності соціальної допомоги у вигляді пільг та компенсацій і соціальних послуг ускладнюється відсутністю чітких та прозорих механізмів багаторівневого планування, а також механізму визначення актуальних потреб населення в соціальних послугах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. . Андрієнко І. С. Міжнародні стандарти соціального забезпечення в контексті євроінтеграційних процесів в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис. Проблеми трудового права та права соціального забезпечення*. 2022. № 4. ч. 1. С. 142–147.
2. Баранник Л.Б., Корягіна Т.В., Тараненко В.Є. Соціальне обслуговування в системі соціального захисту населення: теоретико-методологічний та фінансовий аспекти. *Економічний вісник університету*. Університет Григорія Сковороди в Переяславі. 2021. Вип. 50, С.106-123 – URL:<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=991933>
3. Бараник З. П., Гонкало Б. С. Досвід державного регулювання соціального захисту населення в Україні та країнах ЄС. – URL:https://kneu.edu.ua/userfiles/zb_mise/97/2.pdf DOI: 10.33111/mise.97.2
4. Бондар М. Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. *Економіка та суспільство*, 2021 (34). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10>
5. Бурка А.В. Багатосторонні міжнародні договори як гарантія реалізація права потерпілим працівником на належне соціальне забезпечення у разі трудового каліцтва чи професійного захворювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 49. Том 1. С. 199–203.
6. Волошина О.О., Ковальова М.Ю., Боженко В.Є. Стан і тенденції розвитку фінансового забезпечення соціального захисту в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 2(64). С. 193–200.
7. Гарасимів Т. До проблеми адаптації українського соціального законодавства до законодавства Європейського Союзу: теоретико-правовий дискурс. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Серія: “Юридичні науки”. 2021. № 2 (30). С. 43–50.

8. *Доценко І.О., Кукурічко Р.С.* Зарубіжний досвід фінансового забезпечення соціального захисту населення. *Фінансовий простір*. 2015. №2. С. 322-325. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2015_2_41

9. *Заболотна Н.Я.* Європейські міжнародні стандарти у сфері соціального захисту та соціального забезпечення населення як орієнтир для розбудови української соціальної системи. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2024, С.252-255. – URL:http://www.lsej.org.ua/1_2024/57.pdf DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/55>

10. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2023 рік. – URL: <https://www.pfu.gov.ua/2157129-zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2023-rik/>

11. *Івашова Л.М., Нестеров Д. Ю.* Формування регуляторної політики держави та її сутність у сфері соціального страхування. *Сучасні проблеми державного регулювання соціально-економічного розвитку України : зб. наук. пр.* Т. XII., вип. 213. Донецьк, ДонДУУ, 2011. С. 99-116. (Серія «Державне управління»).

12. *Кириченко А.* Вплив євроінтеграції на систему соціального захисту населення. The formation and peculiarities of the implementation of the European Union's Eastern policy. – URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/246/6936/14442-1?inline=1DOI> <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-224-1-10>

13. Клименко А. Л. Стандарти і гарантії соціального забезпечення: міжнародноправовий і вітчизняний контекст: монографія. Харків: Юрайт, 2019. 176 с. – URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fc895ab2-e2d5-4878-98e8-fa5ca7b0d1fd/content>

14. *Клименко А. О., Стрєпєтова А. М., Тімар І. В.* Економічна модель розвитку країни: світовий досвід та перспективи України. *Економіка і менеджмент, збірник наукових праць ДНУ ім. Олеся Гончара*. 2017. – URL: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/10_klimenko.htm

15. Коваль О.П., Власенко Р.В. Нова соціальна політика як шлях до відновлення людського капіталу. *Український соціум*, 2023 № 3 (86). С. 129.
16. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 12.04.2024)
17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: МОП від 01.01.1990 № № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
18. Корецька Т. К. Сучасні напрями реалізацій державного регулювання соціального захисту населення. *Вісник НУЦЗУ: Державне управління*. Харків, 2020. Вип. 5(10). С. 141-153
19. Крушельницька Т. А., Івашов М. Ф. Світові тенденції та національні суперечності державної соціально-економічної політики на прикладі пенсійного забезпечення. *Публічне управління та митне адміністрування*, 2023. № 1 (36). С.49-57. – URL: DOI <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2023-1.7>
20. Кулі-Іванченко К. Концепція соціальної держави в Україні: сучасний стан та проблеми реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. № 69. С. 52–58. – URL: <http://visnykpravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254412/> DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.8>
21. Кулі-Іванченко К.К. Міжнародні соціальні стандарти прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 55–57 URL: [13.pdf](https://lsei.org.ua/13.pdf) (lsei.org.ua).
22. Лібанова Е. О. Палій. Ринок праці і соціальний захист: Навч. посіб. із соц. політики. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 491с.
23. Лутак О. М. Фінансово-економічні процеси в Україні в умовах воєнного стану. *Наукові записки*. Серія: Право. 2022. № 12. С. 217–221. – URL: <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/145/130>.
24. Маліков В. В., Дегтяр О. А. Світовий досвід становлення і розвитку громадянського суспільства і соціальної держави. *Збірник наукових праць*

НУЦЗУ. С. 23–34. URL: <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol1/25-34.pdf>.

25. Мацола І.В. Інституційний механізм публічного управління розвитком соціальної сфери в сучасній Україні. *Публічне урядування*, 2020. (3 (31), 46-52. – URL: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-3\(31\)-6](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-3(31)-6)

26. Новікова О.Ф., Сидорчук О.Г., Панькова О.В. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки: монографія. - Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018, 184 с. https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Novikova_Sydorchuk_Pankova.pdf

27. Оберван О. Р. Економічна сутність соціальної політики в умовах формування інноваційної економіки в Україні. *Ефективна економіка*. 2012. № 5, – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1143>

28. Опішняк С.О. Міжнародні соціальні стандарти: порівняльно-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 2. С. 58–63.

29. Пищуліна О., Юрчишин В. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. Київ. Центр Разумкова. 2022. 277 с. – URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf

30. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування служби зайнятості, соціального страхування на випадок безробіття, сприяння продуктивній зайнятості населення, у тому числі молоді та впровадження нових активних програм на ринку праці: Закон України від 21.09.2022 р. № 2622-IX. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2622-20#Text> (дата звернення: 12.04.2024)

31. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях: Закон України від 14.04.2022 р. № 2193-IX.

32. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023 № 3460-IX. –URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text> (дата звернення: 12.05.2024).

33. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: закон України від 09.07.2003 № 1058-IV, –URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення 27.04.2023)

34. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: закон України від 01.07.2010 № 2411-VI, –URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>

35. Про пенсійне забезпечення: закон України від 05.11.1991р. № 1788-XII (редакція від 14.08.2021) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text> (дата звернення 25.04.2023)

36. Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої) Закон України № 137-V від 14.08.2006. № 137-V. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 43. Ст. 418. (дата звернення 28.04.2023)

37. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. №2671-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 02.05.2024)

38. Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.1995 № 848. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.04.2024)

39. Про схвалення Концепції реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 р. № 1057-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2020-%D1%80#Text>. (дата звернення 27.04.2024)

40. Руженський М.М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України: монографія. К.: ІПК ДСЗУ, 2013. 318 с.

41. *Самойленко Л. Я., Стронець М. А.* Трансформація державної соціальної політики України в контексті адаптації до викликів війни *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2024. № 4. – URL:

<https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/3478/3512DOI>:

<http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.4.20>

42. Семенов В.М., Рагуліна Ю.М. Імплементация в Україні Європейського досвіду державного управління соціальною сферою. Правові горизонти. тези Міжнародної наукової конференції. Суми: Сумський державний університет, 2017. С. 7–13.

43. Соціальний захист населення України : навч. посіб. / авт. кол. : І. Ф. Гнибіденко, М. В. Кравченко, О. М. Коваль та ін. ; за заг. ред. М. В. Вакуленка, М. К. Орлатого. Київ : Фенікс, 2010. 187 с.

44. Стоколос В. В. Безумовний базовий дохід як інструмент соціальної політики держави. *Modern economics*. 2020. №23. С. 211-214. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V23\(2020\)-33](https://doi.org/10.31521/modecon.V23(2020)-33)

45. Студеннікова І. Соціальні видатки: що й чому фінансувала держава у 2023 році та що зміниться в 2024-му. *Укрінформ*. 17.04.2024. – URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3853235-socialni-vidatki-so-i-comu-finansuvala-derzava-u-2023-roci-ta-so-zminitsa-v-2024mu.html>

46. Тиха О. Державне регулювання сфери соціального захисту: переваги і слабини. *Молодий вчений*, 2018. №11 (63), с.494-500. – URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3519>

47. Чалюк Ю.О. Глобальні соціально-економічні наслідки Російсько-української війни. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип.37. – URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1224/1179> 11

48. Черенько Л. Націленість соціальних програм на вразливі групи населення: сталі тенденції та повоєнні перспективи. *Демографія та соціальна економіка*, 2023, № 1 (51). С. 87

49. Шевченко О.О., Кершев В.А., Лашина І.С. Концепція соціального захисту населення: парадигмальні засади змін. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. № 4, Том 31 (70). С.67-72. – URL:

https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_4/31_70_4_2/12.pdf

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-4-36>

50. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Черенько Л.М., Полякова С.В., Шишкін В.С., Реут А.Г., Крикун О.І., Когатько Ю.Л., Заяць В.С., Клименко Ю.А.; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр.та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. Електронне видання. Київ, 2023. – URL: https://idss.org.ua/arhivМонографія_якість.pdf

51. Social Europe. A Continent's Answer to Market Fundamentalism. European Research Forum at London Metropolitan University. 2006. p.p.211 URL : [Social Europe: a continent's answer to market fundamentalism – LSE Research Online](https://www.lse.ac.uk/europeanresearchforum/2006/06/06-social-europe-a-continent-s-answer-to-market-fundamentalism)

52. As of November 2022, the total amount of losses, caused to the infrastructure of Ukraine, increased to almost \$136 billion. – URL: <https://kse.ua/about-the-school/news/as-of-november-2022-the-total-amount-of-losses-caused-to-the-infrastructure-of-ukraine-increased-to-almost-136-billion/>

53. Eurostat Statistics Explained – URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained>

54. Офіційний сайт міністерства фінансів України - <https://mof.gov.ua/uk/>

55. Офіційний сайт міністерства соціальної політики України - <https://www.msp.gov.ua/>

ДОДАТКИ

до дипломної роботи бакалавра
на тему: Державне регулювання соціального захисту населення: світові
тенденції та вітчизняні суперечності
Полюшкіної О.С.

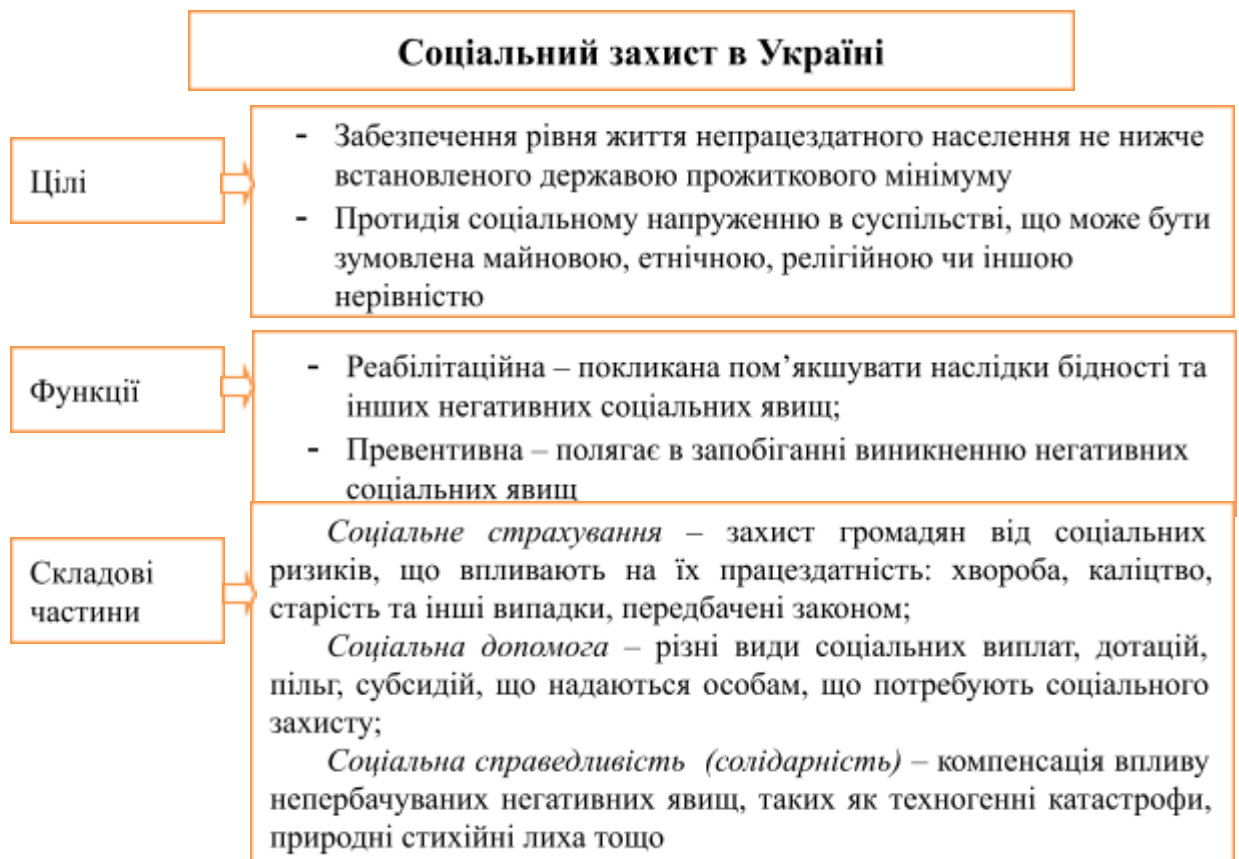

Рис.1 Система соціального захисту в Україні

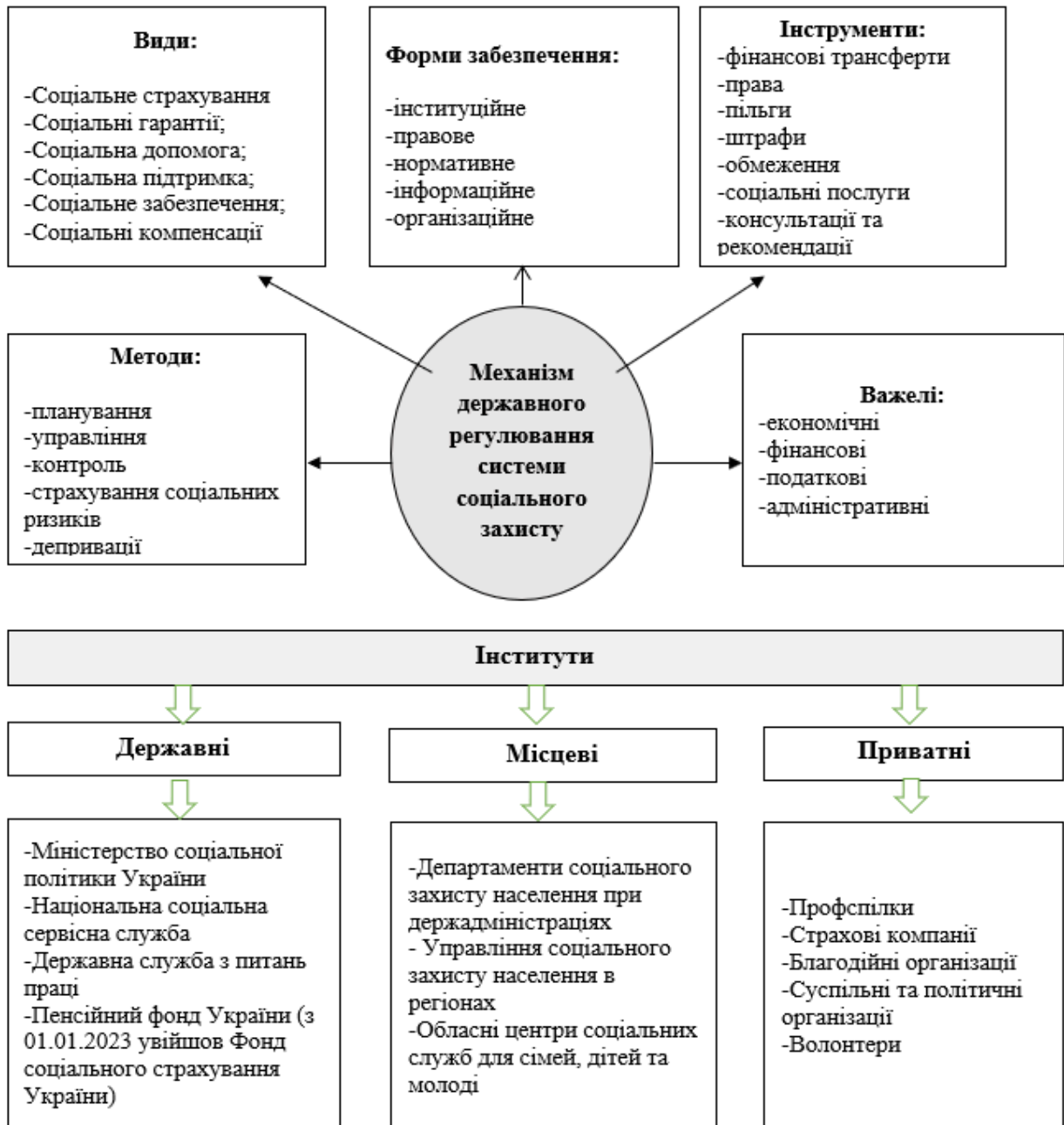

Рис. 1 Механізм державного регулювання системи соціального захисту

Рис.1. Державні видатки на соціальний захист населення ЄС в розрізі держав в 2020 р. у% до ВВП

Джерело: побудовано автором за даними [41]